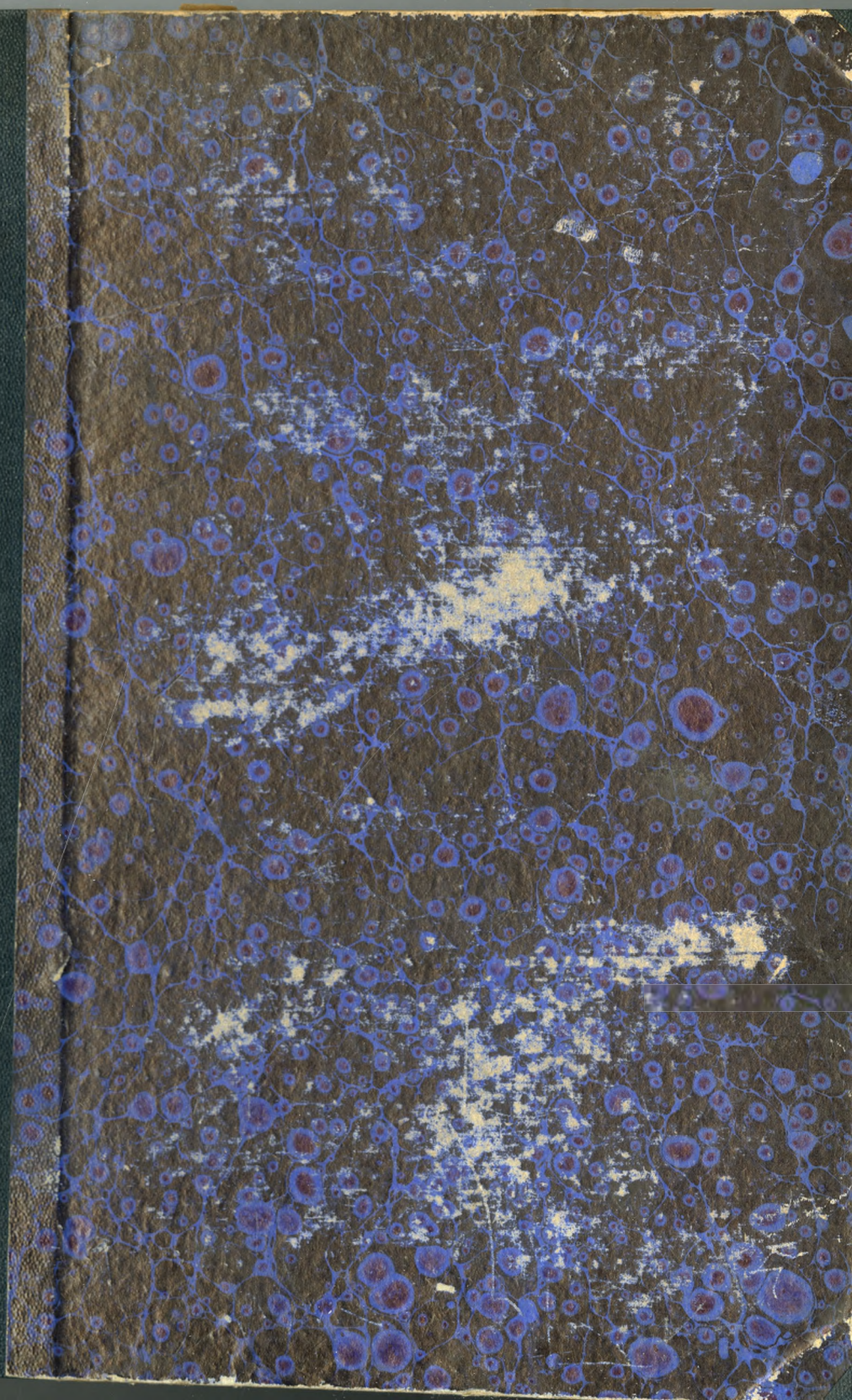

Politikai
röpiratok.

56.

56
431

A

TANÜGYI REFORMRÓL.

EGY JOGTANÁR NÉZETEI

A KÖZÉPTANODÁK, EGYETEM ÉS JOGAKADEMIÁK

UJJÁSZERVEZÉSÉRŐL,

KÜLÖNÖS TEKINTETTEL

A MAGY KIR. KÖZOKTATÁSÜGYI MINISTER LEGUJABB
TÖRVÉNYJAVASLATÁRA.

PEST.

AIGNER LAJOS.

1870.

THE HISTORY OF THE

ROYAL SOCIETY OF LONDON

AND OF THE

ROYAL SOCIETY OF EDINBURGH

A

TANÜGYI REFORMRÓL.

EGY JOGTANÁR NÉZETEI

A KÖZÉPTANODÁK, EGYETEM ÉS JOGAKADEMIÁK

UJJÁSZERVEZÉSÉRŐL,

KÜLÖNÖS TEKINTETTEL

A MAGY. KIR. KÖZOKTATÁSÜGYI MINISZTER LEGUJABB
TÖRVÉNYJAVASLATÁRA.

4.

PEST,

AIGNER JAJOS

1870.

Lil. P. 207. 49N

LA NYOLCZÁRÓL

ÉS A KÖNYVTÁR

ÉS A KÖNYVTÁR

ÉS A KÖNYVTÁR

DEBALLAGI MÓR

Röpiratomat talán sokan elkésettnek, mások azon sűrű megvitatás után, melyben az egész tanügyi reform a lapok hasábjain részesült, fölöslegesen fogják tartani. Engem azonban épen ezen utóbbi körülmény birt arra, hogy közvetlenül a törvényjavaslat tárgyalása előtt még egyszer egy pillanatot vessek az egész tanügyi reformjavaslatra és ki mondjam véleményemet és nézetemet őszintén, szemközt számos nálamnál sokkal tekintélyesebb egyének véleményével, másrészt, hogy röviden kiterjeszkedjem mind azon fontosabb és nevezetesebb indítványokra, melyek a sajtó terén eddig fölmerültek. Be kell vallanom ez alkalommal egészen őszintén azt is, hogy a középtanodai törvényjavaslatnak csak is azon részére érzem magamat képesnek nézeteimet előadni, mely az egyetemi tanítással szorosabb összefüggésben áll, s így iratomnak a középtanodákról szóló részében csak is gymnasiumok és lyceumokra terjeszkedtem ki részletesen.

Soraim megírásánál engemet csak egyetlen egy tekintet vezénylett, — a tanügy és tudomány érdeke. Lelkiismeretes kötelességemnek tartottam,

mint a tanügy egy igénytelen és fiatal napszámosa, meggyőződésemet őszintén, határozottan és minden tartózkodás nélkül közzétenni.

Szerencsésnek fogom érezni magamat, ha tudományos művelődésünk szent ügyének legalább egy parányi hasznot hajtottam.

A szerző.

I.

A közélet tanodák.

Az összes tanügynek egy bensőleg összefüggő szerves egészet kell képeznie; ha ebből egy tagot kiszakítunk és ezt akarjuk szervezni és javítani, az épen olyan, mintha a beteg testnek egy tagját szakítanók ki, hogy ezen tagot azután éppé, egészségessé és erőssé tehessek.

Ha a tanintézeteken által akarjuk az egyént azon pontra fölvinni, honnét az egész életet egy biztos tekintettel átnézhesse és magát az élet hullámaiba veszély nélkül bevethesse, akkor a tanodáknak, mint a lajtorja egyes fokainak rendes egymásutánban kell következniök, melyek biztosan vezessenek a tudományos és szakképzésben mindig följebb és följebb, föl egész odáig, hol lajtorjára már többé szükség nincsen.

Ezen eszmét a közoktatási miniszter ö exclja is magaévá tette és újabb javaslatai által az egész tanügyi szervezetet fölkarolta és a közélet tanodákat igen helyesen az elemi tanítással is kapcsolatba hozta.

Másrészt azonban nem kell felednünk azt sem, hogy maga az organismus hozza magával, hogy az egyes tagoknak önálló és specialis föladatok van, és hogy ezen különböző föladatoknak e r ö - szakos egyesítése az egyes tagokat elvonja külön rendeltésök céljától, tönkre teszi magát az organismust, elvonja tőle az életet és mesterséges gépművet csinál belőle. A tanügyet maga az élet fejleszté, és ha ezen fejlődést figyelmen kívül hagyjuk, akkor nem ismerhetjük a tanügy természetét, e nélkül pedig szervezni nem lehet.

Midőn a középtanodai törvényjavaslat 1. §-a az összes középtanítás számára egy közös célt akar kitűzni, szándékosan nem veszi figyelembe a tanügy azon fejlődését, melyet az élet eszközölt. A természet és reáltudományok az utolsó 50 év alatt oly hatalmas fejlődést vettek, hogy az azelőtt fönnállott tanítás mellett egy külön önálló irány nőtte ki magát, melyet többé semmi más iránynak alárendelni nem lehetett, mely minden támogatás nélkül kivítta magának az őt illető kört és az egész fölsőbb tanítást ketté választotta.

Ez a r e á l - i r á n y volt, mely a régente egyedül fönnálló humanistikai irány minden ellenállása és beolvasztási kísérlete daczára, önálló rendszerré fejleszté ki magát.

Minden nemzet engedett eddig az élet ezen kívánalmának és a reál - iránnyt a humanistikai iránytól teljesen elválasztotta, mindenik számára külön tanintézetet állított fel, melyeknek egymástól lényegesen eltérő föladatok van. A reál-tanodákat és azok

czélját a humanistikaival egyesíteni akarni annyi, mint a tudomány jelen állását ignorálni.

Az 1. §-ban tehát világosan ki kellene fejezve lenni, hogy

„1. §. A középtanodai oktatás föl-
 „adata a tudományos ismereteknek taní-
 „tása a reál és humanistikai külön
 „irányra való tekintettel, az emberi mí-
 „veltséget mindenik irányban kellőleg
 „kifejteni és magasabb szakintézetekre
 „előkészíteni.

„A középtanodákkal egyidejűleg fő-
 „tanodai szakképzést nem igénylő szak-
 „iskolák is állítandók föl, melyek oly
 „műveltséget és szakismeretet igényel-
 „nek, minőt a néposkolákban nem szerez-
 „hetni meg.“

A 4. §-ra nézve szükségesnek találom kifejezni a törvényben azt, hogy a háznál tanulók tartozzanak bejelenteni a ministeriumnál szándékukat és magoknak intézetet választani. A minister pedig csak azon esetre tagadhatja meg az engedélyt, ha egyáltalán nem látszik valószínűnek, hogy az illető kellő házi oktatásban részesíthetők. A magoknak választott intézeten csak a ministerium beleegyezésével lehet változtatni. Ez ugyan némi korlátozása volna az egyéni szabadságnak, de kivált az alsó foku tanításnál czélszerű-e az egyéni szabadság és efféle phrasisoknak előtérbe szorítása által a tanügyet veszélyeztetni?!

A 4. §-tól a 22. §-ig észrevételem nincs, a 23. §-nak egy új fejezettel kellene kezdődnie, és pedig:

23. §. A középtanodák két fő csoportra oszlanak:

A) humanistikai irányú tudós-oskolák, azaz gymnasiumok ;

B) reáltanodák.

A) g y m n a s i u m. A gymnasium áll fő- és al-gymnasiumból, összesen 8 (vagy 9) évi tanfolyammal.

Ezen §-tól már most okvetlen a 38—43. §§-okra kell áttérnem, melyek az általam ajánlott gymnasialis szerkezet helyett a 6. gymnasiumi osztály befejezése után lyceumok föllállítását indítványozzák 3 évi folyamattal és azon czéllal, hogy a műegyetem s tudomány-egyetemre egyképpen előképző-intézetül szolgáljanak. Itt tehát a gymnasista a realistával egy intézetbe jönne össze és mindenik tanuló jövő életpályája szerint más tantárgyakat hallgatna, — a tantárgyak egy része pedig valamennyi számára közös lenne.

Említettem már, hogy a tudományos képzésnek két irányra szakítását maga a tudományos élet fejlődése idézte elő; ezen szakítás minden további alapos szakképzés életföltételeül tekintetű és a humanistikai képzés ép úgy mint a reálnak előnyére volt. A reáltanodákat az élet teremtő elő és azokat legelőször is a tudományos német világ örömmel üdvözölte!

Midőn a reáltanodák hazánkba behozattak, azoknak üdvös voltáról senki sem kételkedett, sőt

minden oldalról javítani és szaporítani igyekeztek azt a községek úgy mint a ministerium, és a fő-reáltanodák mindenütt úgy lettek szervezve, hogy azokból a műegyetembe becsülettél át lehessen lépni; daczára annak, hogy a Bach - korszak egyik, de talán egyetlen intézménye volt, melynek helyességét eddig senki sem vonta kétségbe.

A reáltanodák minden rendezett tanügygyel bíró államban úgy tekintetnek, mint a műegyetem előképző intézete; de a javaslat fájdalom ezen elvet sem teszi magáévá, hanem meg akarja kísérteni, a hazai tanügy terén lycealis szervezésével még egyszer azt, a mit a francziák 14 éven át minden áron fön tartani igyekeztek, de minek czélszerűtlensége fölötte ugyan ennyi év tapasztalata meggyőzte őket; — t. i. a realistának a humanistával egy kalap alá szoritását, vagy is a Franciaországban oly fényesen megbukott bifurcatiót, sőt még egy ennél sokkal mesterkéltőbb trifurcatióval lep meg bennünket.

Midőn a természettudományok az utolsó 50 éven át fokonyként mindig nagyobb szerű hódításokat tettek, a közgazdászati és a szorosabb értelemben vett közgazdászati életpályákhoz mindig több reál irányu szakismeret kivántatott: akkor a közép-korból fönmaradt gymnasiumok és lyceumok az általok elfoglalt philologiai és philosophiai tér egy részét kénytelenek voltak a reál irány számára átengedni, de a tapasztalás bizonyítá, hogy a reál-tudományok köre oly nagy, hogy az átengedett tér távolról sem volt elegendő számokra, gondoskodni

kellett tehát a tanférfiaknak arról, hogy e hatalmas tudományok számára a tanrendszerben elegendő tér teremtesék elő, — a német tanférfiak csakhamar föltalálták az igazi utat és föllálitották a reál-gymnasiumokat. A francziák azonban nem akartak kedvencz lyceumaiktól elválni, és egy Wolowsky és Lasteyrie élénk ellenvetései daczára 1850-ben megállapították a bifurcatio rendszerét. — Latin nyelvet és több más tárgyat mindenkinek közösen kellett hallgatni és tanulni; a tantárgyak egy másik része pedig két részre osztatott, — egyik része a realisták, másik része a gymnasisták számára létezett. Ezen rendszer föntartá magát 1864-ig és a 14 évi tapasztalat a kisértetek egész sorát mutatja föl, melyek e rendszerrel történtek. Egyszer a tanügygyel foglalkozók panaszkodtak, hogy a realisták miatt a gymnasisták a latin nyelvben elő nem haladhatnak, azután a kereskedelmi minister panaszkodott, hogy a nautikus academia növendékei nem nyernek elég előképzést a reáliákban, majd ismét az orvosi facultás tanárai irtak föl a ministeriumhoz, hogy az orvosnövendékekkel egyáltalán nem képesek haladni addig, míg az orvosi pályára készülők a realisták csoportjába íesznek besorozva sat. — A ministerium mindig igyekezett a bajon segíteni, a növendékeke dobálta egyik irányból a másikba, míg végre 1864. február 4-én Duruy minister megunt a sok experimentatiót, a humanistákat a realistáktól teljesen elválasztatta és a realisták számára egészen külön tanfolyamok föllálitását rendelte el.

1864-ben tehát végre is megtörtént az, a mit

Salvandy minister néhány kitünő szakértő pártolása daczára 1847-ben nem volt képes kivinni. A gyakorlat, a tapasztalás ítélte Fortoul eszméje a bifurcáció felett.

A lyceumi javaslat semmi más, mint egy új, nagyon szerencsétlen utánzása a bukott francia eszmének. A lyceum egy újabb mesterséges szervezetű tanintézet, mely azonfelül, hogy realistát a humanistával 6 évi ellenkező irányu előtanulmány után egyforma rendszer szerint akarja előképezni, még az egyetemi szaktanítást is a lyceumba akarja áthelyezni és az ifju tanulóból jogász; orvos-, tanárjelöltet csinál, mielőtt az egyetemet meglátná, mielőtt a kellő általános irányu előképzést és az ismeretek és általános műveltségnek legalább azon fokát elérte volna, mely őt éltelpálya-választásra képesítené.

Míg a németországi gymnasiumok 8 év alatt az ifjut éretté teszik arra, hogy az előképzést mindenik egyetemi szakpályára megszerezze magának és hivatásának teljes érzetében választhasson magának éltelpályát, melyen azután minden nehézség nélkül haladni képes: addig a lyceum mind ezt 9 év alatt sem képes megadni, hanem ha valaki az egyetem mindenik szaktanulmányára előképezve akar lenni, akkor az új szervezet szerint 15 évre van szüksége!

Vagy azt kell tehát gondolnom, hogy nekünk csakugyan 7, mond: hét évvel kell tovább tanulnunk, hogy az egyetemre úgy elő tudjuk magunkat képezni, mint a németek; vagy a lyceális szer-

vezetet, mint előképzést az egyetemre, czéltalannak kell tartanom.

Azt mondja a minister ur a lyceumi szervezet mellett beadott indokolásaiban, hogy abból, miszerint a gymnasium Németországban jó és a czélnak megfelel nem következik, hogy az nálunk is jó legyen; de kérdem, hogy abból, miszerint a lyceumban fölvetett trifurcationális eszme a tudós világ által rég el van ítélve, abból, hogy ilyen mesterséges szervezettü lyceum sehol a világon nem létezik; hogy emnél a mi régi 48 előtti lycealis szervezetünk is sokkal jobb és czélszerűbb előkészítő intézet volt; hogy végre abból, miszerint a jelen lycealis szervezet felett a hazai tanügygyel foglalkozó összes szakértők a lyceális szervezetet egyhangulag elítélték, kérdem, hogy mindezekből van-e joga valakinek azt következtetni, hogy a lyceális szervezet mindennek daczára jó?!

„Greift aber der Gymnasialunterricht über seine natürlichen Gränzen hinüber in das Gebiet der eigentlichen Wissenschaften, ist also z. B. ein förmlicher philosophischer Curs als Lyceum oder dergleichen angefügt, so entsteht eine Zwitteranstalt, welcher es an den Lehrern, den Lernmittein, der Allseitigkeit u. der geistigen Freiheit der Hochschule gebricht, welche zur Halbwisserei Anlass giebt und überdiess leicht die Disciplin des eigenlichen Gymnasiums verderbt.“

Ezek a heidelbergi egyetem egyik nagy hírű tanárának Mohl Róbertnek szavai.

A gymnasiumok, vagy ezeknek megfelelő tudós

oskoláknak egyik föladata eddig mindig és mindennütt az volt, hogy a tanulót a tudomány-egyetemre előképezzék; ezen földadattól a gymnasium jelenleg meg van fosztva, a lyceum pedig a földadatot nem képes megoldani, — az csak egyes szakokra készít elő!

Másik föladata a gymnasiumoknak bizonyos magasabb fokú általános műveltség megadása.

Nem minden ember választ magának oly életpályát, melyhez szaktanulmány szükséges, nem is minden ember azért tanul, hogy az után megélhessen, de azért szüksége van bizonyos műveltségi fokra, mely társadalmi állásának megfeleljen. A földművesnél, a legegyszerűbb kézművesnél minden kulturálamban az írás, olvasás és némi számolás társadalmi szükséglet, — az egész társadalmi élet azon föltevésen alapszik, hogy ezt mindenki tudja. Hasonló szükség áll be azokra nézve, kik vagyonuk, vagy rangjoknál fogva magasabb társadalmi állást foglalnak el. Ezeknek is van szükségök bizonyos általános tudományos ismeretekre s több efélére, mi a műveltség fogalmához van kapcsolva, ezt megadni ismét a gymnasium föladata. Eddig a 8 osztályú gymnasium azt eléggé megadta, vagy mindenesetre sokkal jobban és tökéletesebben, mint az új szervezet szerint a 6 osztályú gymnasium. Az érett ifjuról eddig tudtuk, hogy az a tudományok propileumában volt és beléphet az egyetemre; az általános tanulmányokat azonban most már a 6-ik osztályban kénytelen elvégezni az ifju és azután válaszszon magának pályát, vagy menjen!

Végre még azon legnagyobb okra akarok felelni, melylyel a minister ő exclja a trifurcatiót védi. Azt állítja ugyanis ő excellentiája, hogy sem a jogi sem az orvosi pályán jelenleg előmenetelt nem képesek tenni, mert nincsenek a szakokkal összefüggő bizonyos előtanulmányaik, és ezt a szakpályára való tekintet nélküli gymnasium szervezetének tulajdonítja.

Csodálatos, hogy egész Németországban egyenlő előtanulmányokkal szervezett gymnasiumok vannak és az érettségi bizonyítványokkal elbocsájtott ifjak mindenütt, még Poroszországban is általános előképzéssel lépnek az egyetemre és még is belőlök lesznek a világ legelsőbb szak tudósai. A hiányos előkészület oka tehát nálunk nem lehet az, hogy a jogász nem tanul politikai számvetést és nem tudom én miféle egyház-történetet, (a javaslat védői bizonyosan M. A. ur eszejárása szerint azt fogják mondani, hogy ez felekezeti nélküli egyház-történet (!!)) lesz); nem lehet az, hogy az orvosnövendékek, meg tán a technikusok is nem tudják elreczitálni Pliniust; hanem egyedül az, hogy az érett ifjak tulajdonkép még sem érettek.

Nem a gymnasiumot kell tehát degradálni, az érettségit eltörölni, hanem a gymnasiumból érett ifjakat kibocsátani. — Hogy az ifjak nagy része igen csekély képzéssel jött az egyetemre, annak első sorban maga a ministerium az oka.

Ha egyes tanulóknak elengednek bizonyos tárgyakat, p. a görög nyelvet, ha másoknak elengednek néhány évfolyamot és érettségire bocsátják;

ha lehet valaki a 7. gymnasialis osztályból egyenesen rendkívüli jogász, azután tájékozhatja magát a különféle gymnastumok iránt és k i k e r e s h e t m a g á n a k széles Magyarországon valahol egy olyan gymnasiumot, ahol érettség nélkül is lehet érettségi bizonyítványt kapni; ha az érettségi vizsgán megbukott ifjaknak a mostani gyakorlat szerint van joguk az egyetemi szakpályákra átlépni és mikor néha két-három év múlva végre az érettségi bizonyítványt valahogy megszerzi, van joga az érettség, tehát megkívánt előképzés nélkül eltöltött 2—3 évet a rendes tanfolyamba magának betudatni; ha végre írói vagy nem tudom én miféle érdemei alapján valaki egyenesen az érettségi vizsga e l e n g e d é s é t (!!!) kérheti és nyerheti el; — ha a politikai téren megszűnt privilegiumok a tanügy terén keresnek és nyernek menhelyet; ha gymnasialis intézményt és érettségit ennyi ezer és ezer módon ki lehet játszani; — akkor valóban nincs joga senkinek a gymnasiumot az érettségi vizsgát okozni azért, hogy az ifjak előképzése hiányos.

Szüntessen meg a törvény minden kivételt, bizza az érettség meghatározását azon intézetre, melyen az illető tanulmányait elvégezte, ne bocsásson érettségi és 8 év elvégzése nélkül az egyetemre senkit — és azután ítéljen a gymnasiumokról.

A mily hátrányosnak tartom a gymnasialis szervezet eltörlését, ép oly hátrányos szerintem az érettségi vizsgáknak megszüntetése. Jól tudom, hogy az

érettségi vizsgálatot általában igen népszerűtlen intézménynek tartják, nem is minden alap nélkül, mert ezen intézmény soha még úgy nem kezeltetett nálunk, hogy tulajdonképen célja és hivatásának megfelelő lehetett volna.

Kezdetben midőn ezen intézmény meghonosított, az részint egy gyűlölt kormány művének tekintetett és ez által csakugyan a germanisatio egyik eszközeképen használtatott föl; magyarfaló, túlszigoru, korlátolt és ferde fölfogásu egyéneket illette a fölügyelet az egész tanügyre és legtöbb alkalmuk az érettségien volt mind e rossz tulajdonaik kifejtésére.

Később beállott a nagy engedékenység a kormány és az intézetek részéről, — a nagy engedékenységek néha valóságos visszaélésekre vezettek.

Sem az egyik, sem a másik időben az érettségi vizsga tulajdonképeni céljának nem felelt meg. Ezen vizsga célját legszebben az 1834. január 25-én kelt porosz vizsgarend 11. §-sa fejezi ki, midőn rendel, hogy az érettségi vizsgák alkalmával nem arra kell súlyt fektetni, a mit valaki az utolsó hónapokban betanulhat, (p. évszámok vagy a Dynasták történetére) hanem a tudományos műveltség általános fokát kell megítélni, melyen a jelölt áll, — melyet 8 évi (jelenleg 10 évi) tanulmányai után elért.

1849-ben pedig, midőn a középtanodák szervezése érdekében egy tanácskozmány tartatott, melyen az egész porosz birodalom minden tanintézete képviselve volt, — az egybegyűlt szakférfiak egyhangulag az érettségi föntartása mellett nyilatkoztak és kimondák egyszersmind, hogy az csak

egyszerű és általános irányu legyen. Ha pedig a cultusminister ő excellentiája csakugyan oly nagy súlyt helyez arra, hogy különösen egy-egy szakra való előképzése legyen meg a fiatal embernek, vagy ez tudassék ki leginkább arra nézve, úgy épen az érettségiben bir egy oly intézményt, mely által ezen tervét minden veszélyeztetése nélkül az összes tanügynek, — igen gyakorlati módon létesíthetné. Az érettségi vizsga előtt t. i. a fiatal ember kijelentené, hogy miféle pályát választ magának és a vizsgánál erre különös tekintettel kellene lenni; de akkor először meg kell adni a jogot mindenkinek hogy oly módon is megvizsgáltathatja magát, hogy minden egyetemi szakpályára képesítő bizonyítványt kaphasson. Ezen elv határozottabb kivitele végett az érettségi vizsgákon a vizsgálásra a tanárokon kívül más, a különféle szakokban jártas egyéneket is föl lehetne jogosítani. Ha pedig valamely fiatal ember csak az egyik vagy másik szakpályára kívánja magát képesíttetni, akkor bizonyítványában világosan ki legyen téve, hogy a theologiai vagy a jogi pályára képesnek vagy érettnak találtatott.

Ha pedig valakinek épen a név „érettségi“ nem tetszik, hiszen akkor ezen vizsgát tán még sokkal helyesebben képesség vizsgának lehetne nevezni.

Végre mindez csak akkor lesz sikerrel köröszülvihető, ha első helyen azon intézet tagjai (mások hozzájárulása mellett) lesznek jogosítva arra, hogy a vizsgálatot eszközöljék, kiknek vezetése alatt az illető egyén tanulmányait végezte. Hogy a vissza-

élések legelőször is abból származhatnak és származnak, ha valaki a vizsga letételére nézve bizonyos intézethez kötve nincs: azt ismét a porosz tanügy bizonyítja; 1865. jan. 12-én egy ministeri rendelet a visszaélések megszüntetése végett szükségesnek látja kimondani és elrendelni, hogy az érettségi vizsgát csak ott lehet és szabad letenni, hol valaki tanulmányait befejezte.

Mind ezek alapján a törvényjavaslatnak a lyceumról szóló fejezete egyszerűen mellőzendő volna, kimondatnék, hogy a reáltanodák a műegyetem, a gymnasiumok a tudomány-egyetem előképző intézetei. Meghagyandók azon §§, melyek a reáltanodából a gymnasiumba és viszont az átlépés föltételeit meghatározzák, gymnasium pedig al- és főgymnasiumból áll, az algymnasium álljon 4 osztályból, a főgymnasium pedig, ha a tantárgyak nagyobb köre ezt szükségessé teszi, 5 osztályból, melynek elvégezte után az illetőnek képességét az egyetemre vagy annak egyes szakára végvizsga által a gymnasiumból elbocsájtása előtt igazolnia kell.

A főgymnasium kötelei tantárgyai közé vétessék föl mindaz, mi szükséges arra, hogy az ifjú a tudomány minden szakaira előképezve legyen annyira, hogy az egyetemen folytathassa pályáját. A jogásznak például sokkal nagyobb hasznára fog válni ha alapos logikai, pszichológiai és főleg ethikai ismeretekkel hagyja el a gymnasiumot, ha behatott a történet szellemébe, mint bármiféle egyháztörténet; vagy politikai számtan (mely utóbbi nem értem miért legyen épen a leendő jogász számára előírva,

mikor az a realista és a leendő orvos vagy természettudósra nézve sokkal fontosabb).

A bölcsészeti tárgyak minden tudós pályának alapjai, hasonlóképen a történet is, azt tehát nem nélkülözheti senki sem, ki egyetemi szakpályára akar lépni; de másrészt a természettudományok is sokkal nagyobb érdekekkel sőt haszonnal bírnak a juristára és főleg az állambölcsészre, semhogy azokat a gymnasium magasabb osztályaiban elhagyhatná; nem is emlitem a néhány kitünő államtudós által (Buckle) alkalmazott természettudományi rendszert, csak arra a belső összefüggésre akarok utalni, melyben Darwin létezési törvénye Malthus híres tanával áll, úgy hogy Darwin Malthus nagyszerű eszméjét egyszerűen az egész természetre vitte át és alkalmazta, fölhasználva Malthus jelszavát:

„Küzdelem a létért!”

Dehogy az egész bifurcatió vagy trifurcatió minő fölösleges és haszontalan, azt maga a hármass elválasztás bizonyítja. Mire való egyáltalán az előképzésnél a görög és római archaeologia? Hisz ez már az egyetemre való szaktudomány, hogyan lehet ezt az egyetemből egy alsóbb tanintézetbe átvinni.

Mi szükség van arra és mi haszna lehet annak, ha a jogi pályára készülő, daczára annak, hogy előképzése egy évvel tovább tart, nem részesül az ész és gondolkozást annyira edző és positiv haszonnal is bíró természettudományokban? — Végre nem szükségesebb a politikai számtan azoknak,

kiket a trifurcatió abból ki akar zárni, mint a jogásznak.

Van a gymnasiumi tanulásnak egy igen nagy hiánya, a mely minden embert fölületessé tesz, ki onnét kijön, és ez a történettanulásnak ferde iránya. Nem hat be a főgymnasiumi ifju a történet szellemébe; erről főgymnasiumban senkinek fogalma sincs; a mit ott tanulnak az nem más, mint a Dynasták története. Ennek oka egyszerűen abban fekszik, hogy először nem tanulnak cultur-történetet, másodsor, hogy az alkotmányi politika alapfogalmait senki sem ismerteti meg velök. A főgymnasiumban mindenek előtt szükséges volna a négy államformát és azoknak különféle alakjait kifejteni és megmagyarázni, hogy így az ifju megértse és fölfoghassa a különféle uralkodók intézkedéseit, hogy átértse azok kormányzatát.

Ezek alapján a főgymnasiumban a kötelees tárgyak következők lennének:

Vallás és erkölcsstan; latin nyelv; a két utolsó osztályban a görögnyelv elemei, — magyar és német nyelv; természettani földrajz; az alkotmányi politika alapfogalmai (a négy államforma), cultur-történet, — világtörténet, természettudományok, betűszámтан, mértan, politikai számvetésstan; bölcsészettan (külön tanfolyamokkal: a bölcsészet története, logica, lélektan és erkölcsstanra nézve), végre a testgyakorlat.

A tudományos szakpályára való előképzés semmitféle más intézetnek föladata nem lehet, csak egyedül a gymnasiumnak vagy bármely névvel bíró de hasonló szervezetű intézetnek; mert minél nagyobb köre lesz idővel egy specialis szakképzésnek, annál inkább igénybe fogja venni az egyén egész tevékenységét; s így annál egyoldalubb irányban lesz kénytelen haladni. Annál inkább szükséges tehát, hogy az illető, mielőtt szakpályájára lép bizonyos általános műveltséget hozzon magával, mely csak is a gymnasialis előtanulmányok teljes összpontosítása által érhető el.

Álljon a gymnasium azután akár 8, akár 10 évfolyamból, mint p. Poroszországban, az mindegy, — csak legyen a gymnasium valódi humanistika tudós iskola, legyen az közös előképző-intézete magasabb személyes és szellemi szolgálatokkal foglalkozó szakintézeteknek (egyetemek, facultások, akademiák); legyen olyan, hogy az egyént az életnek átadhassa, vagy hogy arról a humanistikai iránynak megfelelő szakokra léphessen, hogy midőn pályát választ magának az előtte föltáruló nagyszerű szellemi munkafelosztás körében: akkor egyszersmind képes legyen a szellemi munkálkodás nagy mezejére egy beható pillantást vetni, és hivatás-érzetének megfelelő szakot választani. „Sie soll den Blick“ — mint a híres bécsi tanár Stein mondja — „über die Sphäre des Einzelnen hinausheben, und die ganze Welt des geistigen Lebens zeigen, ehe der Mensch sich der einzelnen begrenzten Aufgabe hingibt.“

Ezek után még csak a nyilvánossági jogról akarok szólni. Ott, hol rendezett, a törvény által szabályozott tanügy létezik, ott ezen jognak fogalma nagyon tiszta és világos szokott lenni.

Az államtvény a tanrendszerek által szorosán meghatározza azon kellékeket, melyekkel az általa fölállított intézeteknek birniok kell. Minden physical vagy erkölcsi személy, a ki mindezen kellékeknek eleget tesz, az államintézetek bizonyítványaival egyenlő értékű, azaz nyilvános bizonyítványokat állíthat ki, és ez a nyilvánosság joga. Ez tiszta és világos fogalom, mely minden más törvényben egyetlen egy §. által határozottan ki van fejezve.

Ezekután csodálkozva kérdezheti mindenki, hogy miért intézkedik a jelen törvényjavaslat 2 fejezet és 18, mondd: t i z e n n y o l c z s z a k a s z b a n a nem állami nyilvános tanodáknak jogairól?

Minden ember azt fogná hinni, hogy ez csak azért van, mert a minister ő excellentiája a magánintézeteket korlátolni akarja, hogy az állam-intézeteket minél általánosabbá tehesse. Nem! Ez nem fér meg a minister nagylelkűségével. Az állam tanodái számára megállapítvák a szigoru föltételek, melyektől eltérni semmiesetre sem szabad. De kívánhatjuk-e e nagylelkű ministertől, hogy a tanügy terén ne legyen nagylelkű? Az állam iszonyu áldozatokat kénytelen hozni, hogy a tanrendszernek megfeleljen; de erre a magánosok nem képesek, azok tehát a közadóból tartott országos tanintézetek

rovására hadd élvezzenek előnyöket, privilegiumokat!

A nem állami középtanodák nemcsak hogy magok állapítják meg a tanrendszert és tantervet, nemcsak nem kénytelenek annyi tanárt tartani és annyi köteles tantárgyat tanítani mint az állami intézetek, sőt nem is kénytelenek 7 osztályu reáltanodát és 3 éves lyceumot tartani, hanem tökéletesen elegendő, ha náluk a reáltanoda csak 6 évfolyamból, a lyceum pedig két évfolyamból áll. Az ő bizonyítványaik nemcsak egyenértékűek az államintézetek bizonyítványjaival, hanem azon nagyszerű előnyben részesülnek, hogy 6 éves reáltanodájok és 2 éves lyceális folyamok ép oly teljesnek fog tekintetni, mint az államnak 7 éves reáltanodái és 3 évfolyam lyceumai. De még ez mind nem elég, ha már valaki nagylelkű, úgy legyen igazán nagylelkű. Ezen számos előnyöket élvező intézetek még az államtól subventióban is fognak részesülni! — Nem volna-e mindezzel mondva, hogy az állam intézetei sokkal rosszabbak lesznek, mint a magánosokéi, mert az államintézetben ugyanazon cél elérése végett egy évvel tovább kell tanulni, és mert a magán-intézetek ezenfelül még államsegélyben is részesítendők.

De ez még nem elég! Annak az államnak, mely a tanügyre oly szívesen áldozik, melynek törvényhozó testülete oly édes-örömet egy millió frttal többet kínál a tanügyre, mint a mennyit a tanügyminister kér, annak „ad majorem Dei gloriam“ is csak kell valamit tenni. A vallás-szabadságról szóló

törvényjavaslat már rég a ház asztalán fekszik ugyan, hanem azért a felekezeti tanintézeteket is lehet, még pedig a minister szabad tetszése szerint, államsegélyben részesíteni.

Jól ismerem azon intézeteket, melyeket néhány katolikus szerzetrend föntart; a kegyesrendiek, bencések és premonstreiek, de főképp az elsők igen jó hírnévnek örvendenek a liberalis világ előtt, mert mindig hajlandók a törvény kívánalmának eleget tenni, mindig készek voltak a tantervet elfogadni; sőt, ha e három rend készítette volna a kérdéses törvényjavaslatot, bizonyos vagyok benne, hogy az a jelen törvényjavaslatnál szabadelvűbb lett volna.

Ezen három rend jól berendezett intézeteit tehát nem kellett félteni, mert ezek az előirt tankönyveket mindig készek voltak elfogadni és e három rend tagjai a tanári vizsgának is sorra önként alávetették magukat. De úgy látszik nem is ezekről van itt szó, hanem a tanrendszer ellen mindig tiltakozó reformatus tanintézeteket kell védelem alá venni, és a szegény jezsuitáknak, kiket már sehol sem tűrnek, menedéket adni. Hiszen a nagylelkűség ezt úgy kívánja.

Nekik nincs vagyonuk, mint a fentebbi három rendnek, nekik tehát csak kell egy kis subventiót adni; sőt azt sem lehet kívánni tőlök, hogy ezeket az újabb istentelen physikákat és astronomiákat tanítsák, hiszen vannak nekik ezekről a dolgokról is régi jó könyveik, melyek szerint csakugyan a napnak kell körüljárni a földet és az ördögnek elő-

idézni a magnetismust, nehogy utoljára József, Mózes vagy az evangelisták, Laplace vagy Herschel által compromittáltassanak. Ezért kellett az 50. §. 2. bekezdése által a nem állami nyilvános tanintézeteknek megengedni, hogy tankönyveiket szabadon, minden korlát nélkül választhassák, és a sötétséget tetszés szerint hirdethessék.

Azt fogják mondani azok, kik igen jól tudják ugyan, mi fog abból az álszabadságból következni, melyet ők hirdetnek: hogy a tanrendszernek, tantervnek s tankönyvek meghatározása ellenkezik a tanszabadság eszméjével.

Nem akarom erre azt felelni, hogy a közép-tanodákban a teljes tanszabadságot megvalósítani nem czélszerű, hanem hivatkozom egyszerűen — mint ők szokták tenni — Amerika példájára. Itt minden egyes állam egészen saját tetszése szerint rendezi a tanügyet, és mégis minden államban a tanügy élén a „Board of Education“ áll, melynek hatásköréhez nemcsak a közép- és felső-tanodák beható igazgatása tartozik, hanem mely a tanrendet és oskola-könyveket, a szünidők és vizsgák idejét minden közép- és felső-tanodára nézve meghatározza. Ennyi korlátozást én sem akarok, de hogy szabadjon oly tankönyveket is használni, melyek a tudomány jellen állásával ellenkeznek, melyek a sötétséget hirdetik, és hogy ezen tankönyvekből beszitt obscurantismussal az egyetemre is át lehessen menni, azt, úgy hiszem, a szabadság nevében nem kívánhatja senkisé, mert ez nem vezetne másra, mint

arra, hogy a szabadság álarcza alatt elveszzen a tudomány és a szabadság.

A közép-tanodai tankönyvek megbirálására állíttassék fel egy bizottmány mint Belgiumban, a melynek azután föladata legyen, minden tankönyvnek szánt munkát pusztán azon szempontból vizsgálni meg, valjon az a tudomány színvonalán áll-e, megfelel-e a tudomány jelen állásának és elveinek. Mindazon könyvek közül pedig, melyeket ezen bizottmány elfogad, legyen szabad a tanárnak azt használni, a melyet ő legjobbnak tart, és ebben ötet se az állam, sem valamely magános testület ne korlátozhassa.

Ez felel meg a valódi tanszabadságnak!

Épen azok részéről, kik a jelen törvényjavaslatban foglalt mindentéle kiváltságokat és magánosoknak engedhető kivételeket föntartani szeretnék, nagyon gyakran használtatik a tanszabadság, a szabadság jelszava. Ovakodjunk ezektől, mert a legveszedelmesebb ellenség az, ki nem saját zászlójával harczol, hanem ellenének zászlóját tüzi fel saját várára!

II.

A pesti magyar királyi egyetem szervezéséről.

Mindenekelőtt az egyetem jelen állapotáról kellene szólanom, de ezt megtették előttem mások; s így csakis a már elmondottakat kellene ismételni. Azon sötét színek, melyekkel azt nemrég egy német röpirat („Zur Reform des Universitäts-Wesens in Ungarn“) festette, legfeljebb kissé erőseknek mondhatók, de hű képét adják a valónak. Nemrég az országgyűlésen egy egyetemi tanár sem nyilatkozott sokkal kedvezőbben az egyetemről, s így annak képét elegendőleg bírjuk.

Ha mindezekre azt feleli valaki, hogy az egyetemet csak a tanárok tehetik híressé, akkor nem tagadom, hogy ezzel igazat mondott. De ha ezen szavakat azon minister meri mondani, ki a jelenlegi egyetemi tanároknak közel felét nevezte ki, ha ehhez hozzáteszi, hogy ő nem tehet arról, ha az egyetemnek jó tanárai nincsenek: akkor méltó okunk van az egyetem jövője fölött elcsüggednünk.

A tudománynak csak szabadságra van szüksége, hogy nagyobbá és hatalmassá legyen. Adjuk

meg a szabadságot az egyetemnek, és a jó tanárok nem fognak hiányzani. A szabadság megadása a minister kötelessége — lássuk, hogyan tett ennek eleget.

Az egyetemet szervező törvény-javaslat kell hogy két nagy elvnek megfeleljen; az egyik a tan-szabadság elve, melyet már az 1848. XIX. t. cz. kimondatott, a másik a vallásszabadság törvénye, melyről hiszszük mindnyájan, hogy oly értelemben fog törvénynyé válni, hogy az valódi vallás-szabadságot biztosít, hogy a képviselő-háznak lesz elég ereje betömni azon kibuvókat, melyeket a jelen törvényjavaslat főnhagyott. A mi az utóbbit illeti, eddig pártkülönbség nélkül minden szabadelvű ember elismerte, hogy a különféle vallás-felekezetek számára theologiai karok föllállítása egy, az országos jövedelmekből dotált egyetemen, ellenkezik a vallásszabadsággal és sérelmével jár mindazon felekezeteknek, melyek számára theologiai karok föllállítva nincsenek; sérelmével azoknak is, kik ezen karok malaszijában részesülnek, mert az egyetem állami intézet, az állam felügyelete és vezetése alatt áll, s így az államnak a vallás tanításba, a hitoktatásba való jogtalan beavatkozását vonja mulhatlanul maga után; sérelmével jár minden adófizető polgárnak, mert a nemzet több száz ezrekkel lesz adózni kénytelen, csak azért, hogy a vallás-szabadság szent törvénye lehető legtöbb sérelmet szenvedjen. Azt felelik minderre a theologiai facultások védelmezői, hogy fontos politikai okok, az állam érdeke,

a szabadelyűség sat. kívánják ezen karok fölállítást.

Lehet-e politikai okokból egy önálló, sőt ujonnan fölállított törvény ellenében politikai okokra hivatkozni, azt most nem vitathatom, mert vallás-szabadsági törvényünk eddig csak reform-törekvésünk álmaiban létezik. Én tehát csak azt akarom vizsgálat alá venni, valjon helyesek-e ezen politikai okok vagy nem. Hogy ezen okok helyesek nem lehetnek, hogy a theologiai karok eltörlését az osztatlan közvélemény követeli, arra nézve hivatkozhatnám egyszerűen az összes hazai sajtóra, ha ujabban a „Pesti Napló“ III. számához mellékképpen egy egész cikksorozat nem jelent volna meg M. A. urtól, mely a liberalismust az összes sajtóval, a bölcsészeti és orvosi karokkal szemben egész saját számára mint privilegiumot vindicálja, és az egyetemi törvényjavaslat minden betűje, főleg pedig a theologiai facultások mellett lándzsát tör — feledve, hogy ez által elárulja magát M. A. ur, mert ezen, tisztán a ministeri bureauból kikerült törvényjavaslatnak minden betűjét csakis ezen bureau egyik buzgó és tehetséges tagja védelmezheti ily hevesen.

M. A. urnak még az sem tetszik, hogy a bölcsészeti és orvosi kar memorandumában indítványozni bátorkodott, hogy a tjavaslat elé még két §. tétessék, mely az egész egyetemnek célját fejezze ki. Hiszen igaza is van M. A. urnak, hogy bizony kár volna, ha az a tudomány-egyetem, mely a jelen javaslat szerint létre jönne, valami célokat

tűzne maga elé; az magas czélokot elérni amugy sem fog!

De térjünk át a karok beosztására, és lássuk azon nyomós okokat, melyek a theologiai facultások föllállítását sürgetik. Azt mondja M. A. ur, hogy épen azon egyetemek a világ legkitünőbb egyete-
mei, melyek theologiai facultással bírnak, hivatkozik Amerikára, Belgiumra és a német egyetemekre.

Nálunk már szokássá vált, valahányszor olyasmit akarunk védeni, a mi a liberalismusnak meg nem felel és így okokkal meg nem védhető, Amerika példájára hivatkozni.

Nagyon szeretném az amerikai tanügynek rövid képét adni, hogy legalább e téren elnémuljanak Amerika bálványozói, de jelen soraim célja ezt nem engedi; s így be kell érnem azzal, ha azon theologiai facultások rövid vázlatát adom, melyekre M. A. ur hivatkozott.

Az amerikai „University“-k oly értelemben, mint azt mi veszszük, nem tekinthetők egyetemeknek; egyes facultásaik nem képeznek egy organis-
must, hanem csak egyszerű szakoskolák, melyeket ők magok is Medical School, Law School, „Divinity School“-nak s a t. neveznek.

A Yale-i és Cambridge-i egyetemen levő „Divinity School“-ok semmiben sem különböznek a „Theologian Seminaries“-tól.

A Cambridge-i egyetem „Divinity School“-ja még a legszabadelvűbb valamennyi között, és Amerikában is legjobbnak tartatik.

Ezen oskolába mindenki fölvétetik, a ki egy

fölvéti vizsgát tesz le, melynek a történet leg-első elemei sem képezik tárgyát. Van összesen 4 tanára, három éves tanfolyama és a legszorosabban előírt lecke-rende. A magántanári intézmény és tanítás-szabadság Amerikában ismeretlen fogalmak.

Hasonló ehhez a Yale-i Divinity School és a New-York-i „Theological Seminary“.

A theologiai tanítás szabad szellemét illetőleg, melyről M. A. ur beszél, Dulong Rezső, egy Amerikában lakó híres tanfő, ki az amerikai tanügyet alaposan tanulmányozta, a nevezetes intézeteket beutazta, a Cambridge-i egyetemről ezeket mondja:

„Cambridge verdient Ruhm, denn seine Leistungen sind gross. Stände jedoch seine Ruhmesäule auf dem Fundamente seiner Divinity School — sie wäre längst in Atome zerschellt.“

A theologiai facultásokról pedig általában azt mondja, hogy „mit der Wissenschaft haben diese Anstalten keine Gemeinschaft.

„Die Kritik und die hermeneutische Kunst der theologischen Lehranstalten Amerika's hat bis heute den Glauben an den göttlichen Ursprung der biblischen Schriften nicht erschüttert. Sie hat den veralteten Offenbarungsglauben in seinen wesentlichen Momenten nicht angetastet. Sie hat den Wust der mittelalterlichen Dogmen nicht beseitigt. Sie hat das rechte Wesen und den rechten Gehalt der Lehre Jesu nicht ans Licht gebracht und den heiligen Geist Jesu nicht verstanden.

Sie hat das thörichte Christenthum, das in den Kirchen laut wird, aber nicht daran denkt, als eine läuternde Macht auf alle Verhältnisse des Lebens einzuwirken; dieses thörichte Christenthum kritikloser Priester, fanatischer Lady's und blindgläubiger Handelsherren, hat sie im ungestörten Besitze seiner Hilfsmittel gelassen und sorgfältig mit neuen Stützen bedacht.“

Lássuk most a hires Löwen-i egyetemet Belgiumban, a maga theologiai facultásával. M. A. ur az egyetem bölcész- és orvos-tanárait középkori szellemről és gondolkozásról vádolja; nála pedig úgy látszik, még tanügyi ismeretei sem terjednek túl a középkoron. A löweni egyetem ugyanis 1426-ban brabanti IV. János által alapítva, a 16. században oly hires volt, hogy 6000 hallgatót számitott. Ekkor mint állami intézet szerepelt. 1793-ban a francziák által meg lön szüntetve és 1817-ben visszaállitva. Midőn Belgiumban épen a liberalisok ellenzése daczára sikerült a katolikus pártnak teljes tanítás-szabadságot kivívni, akkor a belgiumi katolikus püspöki kar azonnal egy egyetem fölállításának eszméjével foglalkozott. Először csak egy theologiai facultást állitottak föl a püspökök Löwenben, melyhez a katolikus szellem annál nagyobb biztosítása végett a római pápa engedélyt kérték és nyerték ki 1833. decz. 13-án egy pápai breve által; azután kivitték, hogy a löweni egyetem-fundatiói katolikus javaknak nyilvánittattak, mint azt talán M. A. ur a mi egyetemi alapunknál is szívesen látta volna, csak azért természetesen,

hogy a löweni egyetem dicsőségét elérhessük. Midőn így a löweni intézet kezökben volt, akkor a még szükséges pénzt egy-francos részvényekkel, melyből minden papnak kellett vásárolni — előteremtették és az egykori híres löweni egyetemből lett katolikus egyetem, melyhez a tanárokat a belgiumi püspöki kar nevezi ki, melynek hallgatói csak katolikusok lehetnek, kik minden évben tanáraikkal együtt az apostoli hitvallást kötelesek ünnepélyesen letenni.

De nem akarom untatni a szives olvasót ezen M. A. ur szerint oly nagyhirű egyetem jellemzésével, csak még néhány jellemző szót akarok ide igtatni.

A löweni egyetemnek 1834. június 11. hozott alapszabályainak 21. §-a ezeket mondja:

„L'enseignement académique devra être en harmonie avec les principes de la religion catholique. Les professeurs sont tenus non seulement de ne rien enseigner de contraire à la religion, mais de profiter des occasions qu'offriront les matières qu'ils expliquent pour faire voir aux élèves que la Religion est la base de Sciences et pour leur inculquer l'amour de la Religion et les devoirs qu'elle impose.“

Ez tehát annak a híres egyetemnek szelleme és Belgiumnak ezen egyetemét tekinti M. A. ur minta-egyetemnek a liberalis párt által föllállított, — a theologiai facultást nélkülöző — brüsseli egyetemmel szemben, melynek tanárai között egy Ahrens és Laurent neveivel találkozunk. Ha a löwenihez hasonló egyetemre akarunk szert tenni, akkor nem tagadom, hogy theologiai facultásra csakugyan szükség van.

Végre még legyen szabad azon okokra áttérnem, melyeket a theologiai facultások mindenik védelmezője pengetett. Azt mondják ugyan is, hogy tekintsük a német egyetemek theologiai facultásainak működését és be fogjuk látni, hogy épen ezek által van alkalma az államnak a papság szellemére befolyjni és így ezen eszköztől nem foszthatja meg magát az állam. Hivatkoznak egy Schleiermacher és egy Bauer Brunó nagyszerű működéseire.

Én nem akarom tagadni azt, hogy ha valamely állam egy vagy legfeljebb két theologiai facultást tart és a szabadságot a tanárnak biztosítja, hogy ezen facultásnak működései nagyszerűek lehetnek, különösen a reformata theologiai facultás igen alkalmas a fönnevezett két kitűnő egyén buvárkodásaihoz hasonló bölcsészeti buvárkodásokra, mert maga a vallás a bibliának szabad magyarázatát megengedi; tudom azt is, hogy a német theologiai facultások ismerték föl a kereszténység és Krisztus tanainak valódi szellemét, hogy az ő független bölcséletük nem engedte magát dogmák és mysteriumok által korlátozni, hanem szabadon repült az istenészet gazdag mezején; de önök uraim igen jól tudják, hogy a törv. javaslat clericalis szelleme gondoskodott róla, hogy ezen baj be ne állhasson; önök tudják, hogy míg a derék tudósokból álló facultásnak tanárt egyszerűen ajánlani sem szabad, addig a javaslat szerint a minister a theologiai facultáshoz az illető egyházak által ajánlott férfiakat fogja kinevezni.

De ennél még nagyobb garantiákkal is birnak

önök az iránt, hogy nálunk Bauerek és Schleiermacherek ne jöhessenek létre. Azon német egyetemek facultásait, melyeken ezen kitűnő theologusok működtek, egyetlen egy felekezet sem tekintette saját theologiai facultásának, azok önálló, a felekezettességtől magokat teljesen emancipáló facultásokká lettek, és a felekezetek, melyeket eredetileg képviseltek, magok kérték megszüntetésüket. Ilyen theologiai facultás fejlődhetik ott, hol egy (vagy tán legfeljebb két felekezet bir facultással, de már ez utóbbi esetben is nehezen); ott azonban, hol minden vallásfelekezet számára állítanak föl theologiai kart, hol felekezeti facultásokról van szó, hol minden felekezet kara létének indokait épen felekezeti jellegében bírja; ott egy-egy felekezetnek facultása csak addig állhat fenn, míg azon felekezet dogmáit hiven képviseli; mihelyt ettől eltér, nem lesz többé azon felekezet facultása; a vallásszabadság sérelmet fog szenvedni, és ezen felekezet épen a törvényben kimondott elvek alapján egy új felekezet facultás fölállítását kérelmezheti, ha csak a felekezeti dogmáival ellenkezőt tanító tanárokat a minister elmozdítani nem akarja. Tehát a hány Schleiermacherunk és Bauerunk lesz, annyi új buzgó felekezeti tanárokat lesz kénytelen a minister kinevezni, sőt néha egészen új facultásokat fölállítani.

Ezt a gondolat- és lelkiismeretszabadságot, mely itt kifejlődik, ugyancsak drágán fizetné meg az ország.

Azon szabad szellemű férfiaknak, kikről önök a theologiai facultásokban álmodoznak, kik a vallási bölcsélet terén szabadon kutatnak, a minister, csak

akarnia kell, — sokkal szebb és illendőbb helyet jelölhet ki a bölcsészeti facultás soraiban; ez azon férfiak szabad szelleme elé sem fog korlátokat vetni és az országnak sokkal, de sokkal kevesebb áldozatába kerülni.

Azt mondják önök erre, hogy a papságba kell más szellemet önteni és ezért szükséges a theologiai facultás. Kérem, ne ámítsák önök ily gyarló okokkal a világot, ne tartsák legalább nemzetünk képviselőit oly korlátolt eszűeknek, hogy ezen indokolásaikkal elkábíthatják őket. Ki ne ismerné a papságot, ki ne ismerné ezt a jól fegyelmezett hadsereget, ki ne ismerné a hatalmat, melylyel a hierarchia bír. Önök igen jól tudják, hogy a püspökök akarata és beleegyezése nélkül egyetlen egy ember sem lehet a clerus tagjává, a ki pedig egyszer a püspök által csak növendéknek befogadtatott, az püspökének tudta és akarata nélkül egy lépést sem tehet; önök igen jól tudják, hogy a német egyetemek szabad szellemü theologiai facultásait, vagy legalább a szabadelvűbb tanárokat nincs alkalmuk a papoknak hallgatni; önök tudják, hogy ezt még a fölszentelt és szabadabb pap sem élvezheti, mert a püspöknek csak egy tollvonásába kerül Tübingából, vagy Berlinből eltávolítani azt a papot, ki elég merész egy Schleiermacher fölolvásásaira magát beiratni.

Ne tartsanak tehát bennünket sem oly együgyűeknek, hogy elhiszszük azon nagy jóslatokat, melyeket önök a papság szellemének reformálásáról terjesztenek!

Még csak egyet a theologiai facultásokról! Önök szeretik a német egyetemek theologiai facultásait, mint a kitünő tudós és szabadelvű németek „Schooskind“-jét föltüntetni. Engedjék meg, hogy a német tudósok szakértő véleményeire hivatkozzam. Erre ugyan a tjavaslat szerzői nem sokat fog-nak adni; mert a magyar tanügyi reform eddig az egyetlen Európában, mely szakértők megkérdezése nélkül jött létre.

A hivatlanul fölszólaló szakértők véleménye pedig (p. a bölcsészeti, orvosi kar és a magán ta-nárok) véleménye a javaslat védői által sárral do-báltatik. Oroszországban nem így járnak el. A pé-terváradí egyetemnek a ministerium által 1858-ban elkészített szervezetének megvizsgálására nemcsak két ízben összehívtak Oroszország neve-zetesebb tanférffiai és a tanintézetek képviselői, ha-nem a szervezet angol, francia és német nyelven megküldetett a világ legkitünőbb tudósainak és a bejött 101 szakértői vélemény többnyire a theo-logiai facultások ellen nyilatkozott. Roscher, Mohl, Wächter, Schmitt, Osenbrüggen és mások véleménye eléggé igazolja, hogy a né-metek nem valami idealistái a theologiai facultá-soknak; úgy hogy az egyetlen dorpatí egyete-met kivéve, az annyira vallásos jellegű orosz állam-ban theologiai facultások nincsenek.

Hogy éppen a legjelesebb német egyetemek birnak még theologiai facultásokkal, abból csak a roszakarat vonhatja le azon következtetést, hogy

czek azért oly kitünöcek, mert theologiai facultásai vannak.

Hasztalan akarnak önök uraim a liberalismus fegyvereivel küzdeni a felekezetek theologiai facultásai mellett; hasztalan nevezik önök azon férfiakat, kik memorandumaikban oly szabad bölcsészeti szellemmel kimutatták, hogy dogmák és kinyilatkoztatások körében mozgótheológiának a tudomány-egyetemen helye nem lehet, hogy itt csak valódi tudományt lehet hirdetni, hasztalan nevezik ezen derék szabadelvü embereket ultramontánoknak, a közönség tudni fogja, hogy kik a valódi utramontánok, — fegyvereikről és szabadelvü jóslataikról önökre fog ismerni!

Hiszem erősen, hogy a képviselő testületnek lesz annyi szabadelvüsége, hogy a theologiai facultásokat, a nagy ígéretek, ámitások és fenyegetődzések daczára — megszavazni nem fogja!

A mi a karok további beosztását illeti, külön természettudományi karok fölállítását, — habár az a belga, orosz és némely német egyetemen előnyösnek mutatkozik és azok ellen semmi alapot fölhozni nem lehet, — én sem kívánom; de szükséges volna a törvényben kifejezni azt hogy

„a bölcsészeti karban foglalt bölcsészet-történet és nyelvészeti szak — a mennyiségtan és természettudományi szaktól annyiban külön állónak tekintendő, a mennyiben mindenik szakból külön tudori fokozatot nyerhetni.“
E tudorság természetesen csak is az egyik vagy

másik szak egész köréből és nem egyes tárgyakból adható.

Végre a jogi karnak az államtudományi kartól való elválasztásának is akadtak szószólói. Ez annyi volna, mint a jog- és törvénytudományt megfosztani attól, hogy a jognak és a törvényeknek szellemét fölismerhesse. Azonban tagadhatlan, hogy ezen kettős karnak föladata nem csak ügyvédek és jogászok, hanem egyszersmind kitünő közigazgatási hivatalnokok képzése. Mind ez pedig egy és ugyanazon irányban nem lehetséges, tehát külön szakvizsgákat kell fölállítani főképp azok számára, kik közigazgatási hivatalnokoknak készülnek, mert vajmi kevés ember van eddig az országban, kinek Stein műve által oly nagyszerűen képviselt közigazgatási tudományról csak sejtelme is lenne! Ilyenmű államvizsgálatok behozatalát tehát elvben szintén a törvénynek kellene kimondani, ez a szükséges és korszerű változásokat épen nem akadályozná.

Szokássá vált nálunk, valahányszor valamely fontos jogról akarnak valakit megfosztani, a ministeri felelősségre hivatkozni. A ministeri felelősség minden esetre az alkotmány egyik sarkelve, azt illusoriussá tenni nem szabad soha, mert ez általa maga az alkotmány van veszélyeztetve; de azon jogok, melyeket egy facultásnak épen a tudomány érdekében gyakorolnia kell, a ministeri felelősséggel nem ellenkezhetnek és valóban sok ros-

akarat kell ahoz, egy tudományos, részrehajlatlan, a tudomány iránt mindenesetre legtöbb érdekekkel viseltető facultásnak egyszerű ajánlási, tanácsadói jogát úgy föltüntetni, mint a ministerfelelősséggel ellenkezőt.

A javaslat 4. §-a ugyan is teljesen megszüntetni kívánja az egyetem facultásai által gyakorolt ajánlási jogát, mely minden államegyetemenél a világon folytonosan gyakoroltatik és sehol a ministerfelelősséggel ellenkezőnek nem találtatott. De nem is lehet azt érteni, hogy a tudománykarok tanácsadása, kik e téren leghivatottabb szakértők, akár a felelősségnek, akár a tudománynak kárára miként lehetne. Jaj a tanügynek ott, hol a minister a részrehajlatlan szakértőknek tanácsát még csak hallani sem akarja! — Lássuk, hogyan és miféle módon lesznek a tanszékek betöltendők a tudománykarok meghallgatása nélkül és hogyan töltenek be azok a tudománykarok meghallgatása mellett.

Azt mondják, hogy a ministernek van elég alkalma a szakértőket a karok mellőzésével is meghallgatni. Igaz, hogy a minister ez esetben is meghallgathatja a szakértőket, de hol van erre nézve a kötelezettség és mit tehet a nemzet akkor, ha a minister szakértőket meghallgatni nem akar, ha a nemzet egyetlen tudományegyeteme a nepotismusnak fog áldozatul esni, ha nem a szakértők, hanem a bureauk befolyása mellett töltenek be a tanszékek, ha ezek a lehető legrosszabban töltik be helyeiket és elmozdíthatók a törvény értelmében

nem lesznek; hogyan fog ekkor a minister felelni, mit tegyen akkor a szabadság czége alatt kijátszott nemzet?!

De tegyük föl, — mit a törvényhozásnál föltenni nem lehet és nem szabad, — hogy a minister minden kinevezés előtt meg fog hallgatni bizonyos szakértőket; nem-e előre látható, hogy minden minister ahoz fog legszívesebben hajolni, kiről — mert soha sem mondta meg neki szemébe az igazat — azt hiszi, hogy ez legbizalmasabb embere, a ki azután ezen bizalom megtartása végett szívesen föl fogja áldozni saját meggyőződését és annak javára fog szólani, kinek kinevezéséhez a minister legtöbb hajlandóságot mutat.

Megengedem azt is, hogy a ministernek lesz elég tapintata részrehajlatlan szakértőket meghallgatni és erre a legközelebb elmúlt kinevezéseknél történekből akarok egy példát fölhozni. A. ur folyamodott egyetemi tanárságért és hivatkozott, — v. mellékelte nem rég megjelent munkáját. Az illető kar munkáját kitünőnek találta és ötöt kinevezés végett a ministernek ajánlotta.

A minister nem támaszkodhatott azon kar ítéletére, melyre a halálos ítélet már kimondotta tjavaslatában, elküldötte tehát a munkát az igazságügyministernek megbírálás végett. A minister kiadta osztálytanácsosának, ez pedig kiadta egy fogalmazójának, a ki azután elkészítette azon szakértő fölülvizsgálatot a tanári kar véleménye fölött, melyet a tanácsos és minister alairtak és mely már most megadta a hiteles-

séget egy csupa akadémiai tagok és veterán tudósokból álló testület szakértői véleményének!

Ime a szervezett egyetem tanszékei betöltésének jövőképe! — De nem folytatom tovább a sötét képet; elég szomorú, ha reformtörekvéseinket elcsüggedéssel kell fogadni.

Lássuk már most, mi következménye lehet az egyetem ajánlási jogának. Vagy elfogadja a miniszter az ajánlatot vagy nem, és a folyamodók közül mást nevez ki. Ez utóbbi esetben az egyetem bírálata áll előtte a folyamodók mindenikéről; ha tehát arról kedvezőtlen lesz a bírálat, kit a miniszter ki akar nevezni akkor ugyancsak alaposan fog kérdezősködni és tudakozódni a nem ajánlott egyénről, és azon erkölcsi felelősség érzetében ovatosan fog eljárni, hogy eltérő nézetét a közvélemény előtt is megvédhesse. Végre szükséges, hogy a tanszékek rendszerint pályázat útján töltsenek be, mert csak így lehet a legjobbakat kiválasztani, míg a miniszter nem ismerhet minden szakértő egyént, és pályázat nélkül azt fogja kinevezni, ki véletlenül legelőször utjába akad.

De nemcsak nincs joga éppen a jelen törvényjavaslatot indítványozó miniszternek azt mondani, hogy ő jobban fogja betölteni a tanszékeket, mint eddig a facultások ajánlata mellett betöltettek (mert, hogy csak példaképpen a bölcsészeti facultás mellőzésével önkényesen történt kinevezéseket említsem, azok éppen nem voltak olyanok, melyeket a közvélemény örömmel fogadott); hanem ellenkezőleg, a dolog természete, a taná-

rok saját érdeke hozza magával, hogy a tanszékek jól betöltsenek; ezt maga a tapasztalat bizonyítja. Átalán el van ismerve, hogy a német egyetemek legkitünőbb tanárai a tanári karok részéről gyakorolt meghívás (vocatío) alapján nyerték tanszékeiket, és a pesti egyetem bölcsészeti kara által legutóbb történt vocatió fényes ellenképét nyújtja az ugyanezen karnál történt gyarló ministeri kinevezéseknek. A bölcsészeti kar nemcsak egy kitünő tagot vett föl kebelébe, hanem ezen tény által a ministert az egyetem decatolizálásában is megelőzte.

Minden egyetemnek érdekében áll kitünő és hirneves tanárookra szert tenni, mert épen ebben áll concurrentiája a többi egyetemekkel; épen ez által szaporodik hallgatóinak száma. Igaz, hogy ezen momentum nálunkaddig be nem állhat, míg csak egyetlen egy egyetem birtokában vagyunk; de hiszen épen ezért hangsúlyozza annyira Schlieermacher az egyetemekről irt értekezésében, — hogy minden nemzetnek — (nemzetnek és nem államnak) legalább két egyetemmel kell birnia.

Végre még csak azon kérdést intézem a törvényjavaslat védőihez, hogy miképen van az, hogy a tanársegédeket csakugyan a tanári kar „ajánlata alapján“ fogja kinevezni a minister a nélkül, hogy ez a ministerfelelősséggel ellenkezzék, és nem ép úgy összeegyeztethető-e a ministerfelelősséggel, ha a 4. §. elején ez mondatik:

4. §. A rendes s rendkívüli tanárokat

az illető tanári kar ajánlata alapján a közoktatásügyi minister stb.

Minden tanügyi reformnál a legfontosabb kérdés eddig az volt, hogy a tanszabadság nagy elve helyesen körösztvitessék. Nálunk a minister a tanszabadság kivitelére az 1848. XIX. t. cz. által kötelezve is van, de ezen kötelezettségnek legkevésbé sem tett eleget.

Maga a tanszabadság oly sok szempontból tekintetik, hogy először mindenesetre a fogalmat kell tisztába hozni.

Amerika a tanszabadságot abban helyezi, hogy tanintézetet akárki nyithat, az intézetet bárki látogathatja; de az ügyvédi, orvosi sat. szakpályákra különös iskolák vannak, „Professional Schools“, a melyeknek tanrendjét, tanmódját, sőt tankönyveit is a „Board of Education“ a legszorosabban meghatározza, melyektől eltérni senkinek, ki ily iskolát tart, nem szabad. Anglia a legteljesebb tanszabadságot, hogy ne mondjam szabadságot élvezi, de itt az állam nemcsak nem törődik a tanügygyel semmit, hanem semmiféle intézet vagy egyetem bizonyítványait el nem ismeri. Sem a bizonyítványok, sem az oklevelek a nyilvánosság jogával nem bírnak, azokkal semmit sem lehet igazolni. Ily körülmények között nagyon természetes, hogy az oxfordi vagy cambridgei egyetembe beirathatja magát akárki, akár bir előképzéssel, akár nem. De ezt nálunk követelni annyi volt, — (mert ezt is megéltük a sok hirlapi cikkek között),

mint a tanulást mindenki lelkiismerétére bizoni; az okleveleknek annyira szükséges hitelességét elvetni és bárminő alkalmazásnál irányadóul — mint Angliában — egyedül a protectiót tekinteni.

Ilyenféle tanszabadságokról, melyeknek különben sok és káros korlátai vannak, — nálunk annál kevésbé lehet szó, mert mi az egyemtől jó tudorokat, ügyvédeket, orvosokat és hivatalnokokat kívánunk. Szóval, nemcsak tudósokat, de szakértőket is. Ha pedig akarjuk ezen eredményt, akarnunk kell ennek föltételeit is.

Az egyetemi tanszabadságnak két része van: a tanulás-szabadság (Lern-Freiheit) és tanítás-szabadság (Lehr-Freiheit). Egyik a másikat mulhatlanul kiegészíti és egyik a másik nélkül nem is képzelhető.

1) A tanulás-szabadság abban áll, hogy minden hallgató szabadon választhassa a tárgyat, melyet hallgatni akar és a tanárt, melytől azt hallgatni kívánja. Az utóbbit semmi tekintetben sem szabad korlátozni, az előbbinek mulhatlanul vannak bizonyos korlátai, melyeket azonban elvileg magában a törvényben kell kijelölni, különben mindenik minister annyi köteles tárgyat írhat elő, hogy a tanulás-szabadság csak a papirosra lesz nyomtatva, mint a jelenlegi törvényjavaslatnál.

A tudománynak ma már oly nagy köre, annyi ága van, hogy bármely karnak legyen valaki tagja, azon kar körébe tartozó minden tudománynak művelése az egyes hallgatóra nézve lehetetlen, — de másrészt szükséges és hasznos-e a teljes szabadság azon ta-

nulónál, ki az egyetemtől nyert bizonyítványok alapján az emberek életét vagy javát védeni lesz hivatva? — Különösen az orvosi tudománynál tapasztaljuk, hogy ott nem elég olvasni és tanulni, hanem látni és hallgatni is szükséges, a minek elmulasztása meglehet hogy a vizsgán föl nem tűnék, az életben pedig a legborzasztóbb következményeket szülné. Egyáltalán pedig semmi alapos okot nem lehet fölhozni az iránt, hogy valaki 4—5 évig folytonosan mást hallgasson és az után ismét másból, a mit nem hallott, tegyen szakvizsgát. A ki tehát valamely szakpályára készül, a ki bizonyítványa alapján azon sokszor a törvény által is biztosított előjogot akarja élvezni, hogy például birói hivatalra, vagy más állomásra az állam által csak az alkalmaztassék, ki ilyen szakbizonyítvánnyal bír, az annyira minden esetre kötelezhető, hogy a szakvizsgálat tárgyait hallgassa; de csak is ezek hallgatására szabad őtet kötelezni és ennek a törvényben kifejezve kell lennie, hogy minden egyéb esetekben a teljes tanulás-szabadság a törvény által legyen biztosítva és ne a minister jóakarától függjön, mint a jelen törvényjavaslatban.

Mondja ki tehát a törvény, hogy tanárt és tantárgyat mindenki szabadon választhat magának s a tanulás-szabadság csak annyiban korlátozható az egyetemen, a mennyiben valaki valamely szakvizsgára vagy szigorlatra készül, mely esetben az illető azon vizsga vagy szigorlat

tárgyait a vizsga letevése előtt hallgatni köteles.

Ez oly elvi korlátozás, mely semmiféle korszerű és szükséges változásoknak akadályát nem képezi, mert a minister a vizsgálat tárgyait a kor kívánalmához képest tetszés szerint változtathatja és a tanulás-szabadságnak mégis épen ezen §. által a törvényben fölvelt biztosítékát fogjuk birni, mi a jelen tjavaslatból teljesen hiányzik.

Ezen korlátozás annyival inkább szabad mozgást enged, mert a törvényben magában biztosítani kívánom a szakvizsgák behozatalát; s így péld. a közigazgatási pályára készülő csak a közigazgatási, a bírói pályára készülő pedig csak a bírói vizsga tárgyainak hallgatására kötelezhető, a mi például ha 4 évet veszünk föl, fél évenként, legföljebb egy 5—6 órás köteles tárgy hallgatását vonhatja maga után, a többi 15 óra hetenként teljesen szabadon marad. A terjedelmes római jog például a köteles tárgyakból (kivéve a tudorságnál) kitörlendő, mert hazai jogunk nem a római jogból fejlett, sőt a római jog nem is gyakorolt jogéletünkre semmi jelentékeny befolyást.

Ezen csekély korlátozásnak szükségét és hasznát úgy hiszem mindenki belátja, mert a nagy tömeg a vizsga tárgyait amúgy is hallgatni fogná, a könnyelműebb és gondatlanabbak számára pedig annyi kényszer, a mennyi magát a szabadság elvét nem veszélyezteti, mulhatlanul szükséges!

Ezen kevés korlát mellőzése esetére csakugyan igaza volna Mohl Robertnek:

„Fasst möchte man meinen, es seien die Uni-
 „versitäten nur zum Lehren, aber nicht zum Ler-
 „nen bestimmt.

2) Föltétele az egyetemi tanszabadságnak a tanítási-szabadság. Ez csak egyetlen esetben érhető el, ha mindenki, aki valamely tudomány előadására képesnek találtatik, szabadon és korlátlanul előadhatja azon tudományt. Ha mind az, a ki képességét az egyetemi tanárságra beigazolja, szabadon taníthat, akkor meg van a tudomány-egyetemnek is adva az éltető levegő, melyben a tudomány nagyra nőni és szilárd gyökereket verni képes, — meg van a szabadság! — Átalánosak a panaszok, hogy nálunk nemcsak a jogakademiákra sat., de még az egyetemre is nehéz képes tanárt kapni. Ha tudjuk, hogy a német egyetemek világhírű tanárai kezdetben mind magántanárok voltak, kiket a tudományszeretet és szabad versenyzésnek magasztos érzete vezénylett az egyetemre, akkor nagyon könnyen átláthatjuk ezen bajaink és sebeinknek okát.

Nálunk eddig hiányzott a faiskola, melyből kikerült a magas tölgyfa, melynek terebélyes árnyában biztosan és csendesen szíhatta be mindenki a tudomány üde levegőjét; hiányzott a növényház, melyből a németek a tudomány óriási platánjait nyerték, kiknek működését megbámulni a messze távolból eljött az idegen; nálunk hiányzott a magántanári intézmény. Igaz, hogy az oktatásügyi minister első működései idejében ezen nagyszerű intézmény magvát már elhintette, de most a szabadság

örve alatt, azon ürügy alatt, hogy a facultásokat, ezen középkori corporációkat privilegiumaiktól megfosztva, egy tollvonással magvában kiirtja ezen áldásos intézményt, előli a törvényjavaslat néhány betűje által úgy, hogy az soha többé életre ne ébredhessen és megfosztja ez által a nemzetet még azon reménytől is, hogy egykor jó tanárok birtokába juthasson. De lásuk magát a törvény szavait; a 4. §-ban ez foglaltatik:

„ a magántanárokat pedig a közoktatási miniszter nevezi ki, illetőleg jogositja előadások tartására oly egyének közül, kik vagy valamely egyetemenél oklevéllel nyilvánítottak egyetemi tanárságra képesítettekül, vagy pedig irodalmi és egyéb tudományos működésök, a tudományban szerzett érdemeik által nyilvánosan bebizonyították képességöket.“

A magántanári intézménynek nagyszerűsége és valódi értéke épen abban rejlik, hogy a szabad és korlátlan verseny minden hasznát és előnyeit a tudomány terén is igazolja, hogy a tudomány szabad hirdetését lehetővé teszi. Ha az intézményt megfosztottuk ezen előnyöktől, akkor ez által magát az intézményt is megsemmisítettük, csak a nevét tartottuk meg és a külső alakot. Megvallom, hogy midőn a törvényjavaslat ezen passusát olvastam, megdöbbenem és a vér elhült ereimben, oly borzasztó merényletnek találtam ezt a tudomány, a szabadság, az egyetem jövő élete ellen!

Eddig mindenki, a ki képesnek találtatott, szabadon taníthatott az egyetemen, és a magántanárok száma még sem igen szaporodott; most a ké-

pesítési oklevéllel még nem ér el a tudományszomjas jelölt semmit, az egyedül a minister tetszésétől és kegyelmétől fog függni, hogy taníthat-e ő az egyetemen? A habilitált, vagy is képesítési oklevéllel ellátott egyének közül fog a minister kinevezni!

És van-e valaki a világon, a ki ezt tanítás-szabadságnak meri nevezni?!

Nem rég oly fönnen hangoztatta valaki a „Pesti Napló“-ban (M. A. ur) hogy ezen középkori corporatiókat — a facultásokat — meg kell semmisíteni! Miért nem tette hozzá egész őszintén: és vele együtt a tudomány és az egyetemi tanítás szabadságát. Gyönyörű föladat! nagyszerű haladás a reformok terén.

Napoleon is azzal hitegeti nemzetét, hogy a „Colleges français“-ban szabadtanítás van, mert ő néhá-néha nagy kegyesen följosgit egy tudóst, kiről biztos, hogy nincs tőle mit tartani, fölolvasások tartására; a mi tjavaslatunk ékes kifejezése szerint **nevez ki** magán tanárokat!

Tehát a minister a felelősség érdekében nem csak a tanárokat fogja kinevezni a facultások mellőzésével, hanem még a magántanárokat is. Ki fog ezek után a magántanárságra képesítő oklevél után törekedni, ha fáradságának ezen gyümölcse által még távolról sincs biztosítva az iránt, hogy csakugyan előadásokat fog tarthatni az egyetemen?! Legfeljebb is a minister ur kegyencei, a kik majd biztosítva lesznek az iránt, hogy ha nem is találja őket a facultás képeseknek, — majd csak akad va-

lami tudományos érdeme, a melynek fejében kinevezik magán tanárnak, sőt hogy a magántanárság jellegétől annál inkább meg legyen fosztva tanári állása, a minister a tjavalat szerint a tanpénzeken felül egy kis subventiót is adhat a kedves tanár urnak.

Én beismerem, hogy lehetnek esetek, midőn a facultás oly szűkkeblü akarna lenni, épen valami igen tehetséges tagot a magántanárságra jutásban tőle telhetőleg akadályozni; de ha már mindig ilyen rémlátványaik vannak azoknak az uraknak, kik a tudományt is centralisálni akarnák, akkor keressek ezek elhárítására alkalmas eszközöket. A képesítési vizsgálatnál elutasított jelöltnek például meg lehet engedni, hogy a ministerhez appelláljon, a ki azután „szakértők meghallgatása mellett“ ily esetben önmaga megadhassa az engedélyt; meg lehet engedni azt is, hogy a képesített magántanárokon kívül a minister még más egyéneket is följosithasson a magántanárságra, meg lehet engedni a ministernek mindent, — csak a szabadságot hagyja meg.

Ha a minister semmi korlátokat és tanácsot a tanári kinevezéseknél, sőt még a magántanárok megerősítésénél sem akar elismerni, ha egyedül csak saját hajlamai szerint akarja megválasztani a tanárokat: akkor legalább ne nevezze ezen egyetemet szabad egyetemnek, hanem adja meg annak igazi nevét. Az oktatásügyi ministerium osztályokra van fölosztva, hányra? azt nem tudom; — képezze tehát a tudományegyetem is a ministerium egyik osztályát és nevezzük azt 9. v. 10. osztálynak.

De talán nagyon is elragadott a fájdalomérzet, talán nagyon is gúnyos hangon mondám ki az igazságot; a tisztelet, melylyel maga a minister ő excellentiájának személye iránt tartozom, kinek bizalmából ülök tanári székekemen és kit mint a külföldön is elannyira ünnevelt és nagyhirü tudóst háttartalanul tisztelni fogok mindenkor, a tisztelet ugy kívánta volna, hogy szerényebb hangon szóljak.

De bocsánat, szavaim igazságának érzete nagyon erős hangokat csalt ki szivemből; a tjavaslatot ugy tekintém, mint a rossz tanácsadók művét, és épen azért engedje meg ő excellentiája, ha ő hozzá magához fordulok a tanszabadság érdekében a következő kéréssel: Jól tudom, hogy ő excellentiája egyéni nézetével is határozottan ellenkezik annak nagyrésze, a mit eddig elmondottam, de hiszem erősen: a magántanári intézménytől, a tanítás-szabadság áldásaitól az egyetemet megfosztani akarni nem lehetett excellentiád szándoka, ha tehát már a javaslat többi elveihez ragaszkodik is excellentiád, legalább a 4. §. következő módosítása által adja meg a tudománynak, az egyetemnek azt, mihez az egész világon joga van, — a szabadságot!

„4. §. A rendes és rendkívüli tanárokat az illető tudománykar (vagy legalább az egyetemi tanács) ajánlata alapján az oktatásügyi minister előterjesztésére ő felsége; a segédtanárokat, köztanítókat valamint a magán tanárokat a minister nevezi ki irodalmi vagy egyéb

tudományos érdemekkel bíró egyének közül.

Ezenfelül pedig az egyetemen, mint magántanár minden tudori oklevéllel ellátott egyén szabadon előadhat, ha az illető tudomány előadására a tudománykar által képesnek nyilvánított és a minister által e minőségben megerősített. A magántanári képesítés föltételeit a minister határozza meg.“

Ezek után még a 7. §-ban említett fölvéti vizsgáról akarok röviden szólni. Hogy a jelen törvényjavaslat szakértő egyének meghallgatása és befolyása nélkül készült, és hogy ennek folytán a törvényjavaslat több helyein élesen kéri a tanügyi szakértelem hiánya, azt egy §. sem igazolja fényesebben a 7. §-nál, hol „az előképzettség kimutatása mellett“ az egyetemre léphetés föltételeül még az egyetemre illető tudománykara előtt leteendő fölvéti vizsga van előírva.

Kezdetben az egyetemek tisztán magán jellegű intézetek voltak, minden tanterv és tanrendszer nélkül; mindenki azt tanította és azt hallgatta, a mit akart. Az egyetemre az ifjút semmi más érdek nem vezeté, mint a tudományszomj, — a szaképzés ismeretlen volt. Ez volt a teljes tanszabadság korszaka és ezen időben természetesen sem előképzettséget, sem fölvéti vizsga által képességet igazolni senki sem tartozott.

Később a 15. században a camaralis rendszer már szakképzett hivatalnokokat tett szükségessé és az állam ezek számára camaralis tanszékeket állított föl, mind megannyi csirái számos német egyetemeknek.

Itt már szakképzésről volt szó; mert a camaralis tudományokat hallgató egyének a folyam elvégzése után úgy tekintettek az állam által, mint camaralis hivatalra képes egyének. Ez egyrészt a szakvizsgák behozatalát vonta maga után, másrészt pedig szükségesnek találtatott, hogy az, ki az állam ezen szakintézetét és az annak elvégzésével járó előnyöket élvezni akarta, bizonyos előképzettséget igazoljon. De ily előképző intézetek az állam kezében nem voltak. A szerzetrendek és egyház kezében levő középtanodák semmiféle egyöntetű, vagy irányadó rendszerrel nem bírtak, többnyire egyedül a classicai nyelvek és a vallás-tanítással foglalkoztak, az állam szakintézeteit figyelembe nem vették, viszont az államnak sem volt joga és hatalma ezen középtanodákra befolyását érvényesíteni, azok tanrendszerébe beleszólani.

Az előképzés igazolására csak egyetlen egy mód volt — a fölvételi vizsga. Ezen vizsgák a német egyetemeken a 17-ik és a 18. század közepéig föntartották magukat és ezen egész idő alatt nem volt egyetlen egy ember sem, ki védelmére kelt volna. Magok a német egyetemek tanárai, kik a fölvételi vizsgákat vezették, folyton panaszkodtak, hogy az egyetemek semmi eredményt fölmutatni nem képesek, mert a vizsgákon lehetetlen alaposan eljárni;

mert ők egy ifjunál, kit először látnak életökben és kiről nem is tudhatják, hogy minő tehetségei vannak, legfeljebb 1—2 óráig tartó vizsga után az előképzettséget meg nem ítélik; ők ily fölvételi vizsgák vezetésére sem képesek, sem arra hivatottaknak nem érzik magukat; hogy az ifjak egyáltalán nem képesek haladni, azt ők rendszerint akkor veszik csak észre, ha már fölvették az ifjat. A fölvéti vizsgák megszüntetése már a 17. század vége felé, de főleg a 18. században oly fontosnak és mulhatatlannak tekintetett, hogy ezek megszüntetésének általánosan érzett szüksége képezte legalaposabb jogcímét arra, hogy az állam a középtanodákra befolyást gyakorolhasson, azok tanrendszerét és végvizsgáit meghatározhassa. Az elbocsátási és érettségi vizsgálatok a fölvéti vizsgálatok eltörlésének szükségéből támadtak. Így például Poroszország midőn 1788-ban a fölvételi vizsgákat végleg megszüntette, azonnal behozta a gymnasiumokon az „abiturienten Prüfung“-ot, mely később érettségi vizsgálatra lön átváltoztatva.

De minek fejtegesem tovább a historiai adatokat; elég szomorú, ha a törvényjavaslat szerzői, kik a szakértőket meghallgatni nem akarták, még a tanügy történeti fejlődését sem tanulmányozták; mert ha olvasták volna a káros következményeknek azon hosszú historiai sorozatát, melyek a fölvéti vizsga czélszerűtlenségéből származtak, akkor bizonyára nem akarnának most bennünket a közepkori szellem avult institutióival megajándékozni.

Tessék elolvasni Dr. Schmid nagyhirű Encyklopädiájának („Encyklopädie des gesammten Erziehungs- und Unterrichtswesens“) ide vonatkozó cikkeit („Preussische-Schulen“, „Gymnasien“, „Abtuirienten-Prüfung“) s megijedve láthatják a fölvéti vizsgák következményeit.

Azt fogják erre felelni, hogy akkor olyan is leteheté a fölvéti vizsgát, a ki nem végezte el egészen a gymnasiumot, most pedig csak az teheti le, a ki elvégezte a lyceumot. Hiszen ezen intézkedés épen az, mely a fölvéti vizsgát megfosztja még azon csekély értelemtől is, melylyel az különben birhatna. A hol nincs középtanodai rendszer, ott a fölvéti vizsgát a szükség igazolja. Ha azonban a törvény a középtanodai rendszert megszabja; -- ha az állam saját törvényhozása utján és óriási költségekkel intézeteket állit föl, melynek célját maga a törvény úgy jelöli ki, mint előképzést az egyetemre; — ha azoknak, kik ezen intézetet elvégzik, egy bizonyítványt adnak, mely ha csak az utolsó félévről szól is, még is nyilvános bizonyítéka annak, hogy az illető a gymnasiumot és lyceumot elvégezte, hogy a törvényben előirt előképzés minden föltételének eleget tett; hogy mind azon tárgyakból, melyeket maga a törvény mint az előképzésre szükségeseket előirt, egy az állam részéről föllállított vagy nyilvánosnak elismert tanintézet előtt képességét beigazolta; ha akkor ugyan az a minister a ki az előképző intézeteket föllállitja, az előképzés föltételeit megszabja, ha ugyan az a minister a törvényben ki-

fejezi, hogy ezen előképzésre minden trifurcatio daczára nem lehet hagyatkozni és az előképzését teljesen és sikeresen bevégzett egyént az egyetemre fölvételi vizsga nélkül befogadni nem lehet: azt értse a ki akarja, de én mást abból érteni nem tudok, mint azt, hogy ez által a minister maga teszi nevetségessé saját közéletanodáit és magaelismeri, hogy azok vagy nem képesek elegendő előképzést adni; vagy hogy maga a ministertől nyert nyilvánossági jog alapján kiállított bizonyítványoknak az állam egy másik intézete, az egyetem, — nem tartozik hitelt adni! —

De a törvényjavaslat készítőinek meglehet, nem jutott eszökbe az, hogy ők a fölvéti vizsga által a közéletanodát compromittálják; ők bizonyára másra gondoltak.

Jelenleg divattá vált a gymnasialis tanulmányokat, az érettségisat., szóval az egész előképzést elengedni és az illetőt szakpályára bocsájtani, hogy ügyvéd vagy bíró lehessen; ha egész eddigi életében soha nem is tanult semmit, egypár magántanulói vizsga vagy más eféle által el lehet érni ugyan azon czélt, melynek eléréséért a legtehetségesebb ifjak 14—15 évig folytonosan küzdenek és szüleik ezreket áldoznak. Ennek — természetes — a jövőre is meg kell maradni, és erre nincs a világon kényelmesebb mód, mint a fölvéti vizsga. Minden előképzés nélkül meg lehet adni valakinek az engedélyt arra, hogy a fölvételi vizsgát letehesse és a felelősséget még is azokra lehet tolni, kik a fölvételi vizs-

gát vezetik. „Minek veszik fel őtet, ha nem képes“, — fogják mondani azok, kik az engedélyt adják.

Szakítsunk már egyszer végképen a kivételekkel, a kegyelmekkel és privilegiumokkal a tanügy területén; mondjuk ki, hogy „képességi bizonyítvány nélkül senki az egyetem rendes hallgatói közé föl nem vétethetik és ez alól a minster sem adhat fölmentést.“

De nem fejtegetem tovább a hiányokat! Lelki ismeretem parancsának eleget tettem. Nem ellenzéki viszketeg csalta ki belőlem a sok helyen élesen irt sorokat, mert én az ellenzék politikáját nem osztom és osztottam soha!

De most nem politikáról, hanem reformról van szó; ha reformtörvényeink nem fognak a kor igényeinek megfelelni, akkor ne számoljunk a külföld tiszteletére, vagy szükség esetén a külföld támogatására. Nem a historiai jogokhoz való konok ragaszkodásnak köszöni Belgium vagy Sveiz, hogy föntartásáért egész Európa érdeklődik, hanem szabadelvű és korszerű institúcióinak; köszönik annak, hogy a modern állam mintaképei. Ha mi erre nem törekszünk magunk részéről is, ha ferde, vagy ultramontán reformokat létesítünk, akkor azon pillanatban, melyben az osztrák németté lesz, a magyar nemzet létezni megszűnt és a lengyel nemzet sorsára jut. Végül a legnagyobb örömmel kiemelem a törvényjavaslat szabadelvű intézkedéseit, de azoknak semmi fogamatja nem lehet addig, míg a javaslat clericalis

szelleme abból kitörölve nincs, míg a tanszabadság a valódi és nem névleges magántanári intézmény és a tanulás-szabadság precise meghatározása által ténynye nem válik.

Határozottan a tanszabadságnak kedvez például a törvényjavaslat 4. §-ának azon intézkedése, „hogy a magántanárok a vizsgákon (és szigorlatokon?) a tanárokkal egyenjoguan vizsgálhatnak.“ (Ezen szó és „szigorlatokon“ hozzá teendő.)

De mit ér ezen szabadelvü passus, ha a magántanárokat a minister nevezi ki!?

Ritka szabadelvüséggel van biztosítva a tanárok függetlensége a 6. §-ban, de nem-e teszi ez még inkább szükségessé a lehető legnagyobb ovatosságot, a szakértők és a tudománykarok meghallgatását — a tanszékek betöltésénél! Végre maga az egyetem is bizonyos mértékben függetlenítve van, és ha a minister ő excellentiája a tjavaslat ezen szabadelvü részeit akarja megmenteni az által, hogy tárczáját köti hozzájuk; — akkor részemről a külföldön is szabadelvünek ismert és nagyhirben álló minister iránti határtalan tiszteletem csak növekedni fog; de ha netán a minister a felekezeti karok ultramontán eszméje, vagy a ministeri omnipotentia iránt a tanügy terén tudna annyira lelkesülni, hogy készebb az eddig annyi dicsőséggel betöltött pályát odahagyni: akkor legyen a képviselőknek elég erélye megmenteni a tanügyet és a szabadelvüséget; mutassák meg, hogy a leggeniálisabb ministernek sem le-

het joga a maga nézeteit másra erőszakolni; mondják ki nézetöket őszintén és határozottan, mint ki mondá a közönség előtt egész ismeretlen egyszerü jogtanár. Tegyenek félre minden vallási, nemzeti, felekezeti és ministeri érdeket, mert a tanügy érdeke mind ezek fölött áll, — egyedül ettől függ a nemzet jövője, a nemzet jövő nagysága!

III.

A kir. jogakademiák és egyéb jogi intézetekről.

Azon törvényjavaslatokról, melyekkel a nmgú közoktatási minister a fölsőbb tanítás rendezését megkezdeni akarja, elmondtam nézeteimet őszintén, egészen úgy, a hogy éreztem és ezzelsoraimat befektetnek tekinteném, ha nem volnék épen azon intézetek egyikének tanára, melyek ellen legujabban a legborzasztóbb vádak intéztettek.

Egy tekintélyes nyilatkozat a jogakademiákat „nevetségessé vált“-aknak nevezi; egy sok valót és helyes nézetet tartalmazó német röpirat („Reform des Universitäts-Wesens“) azok teljes megszüntetését kívánja mert nem mást mint zugirászokat és zugüggyvédeket nevelnek; végre a „Jogtudományi Közöny“ 19. számában egy különben nevetéses, a tárgygyal össze nem függő fejtegetésekkel foglalkozó cikkben valaki az új törvénytarstilaris idétlenségeinek összeírása és más efélék által (melyek ezen intézetekkel semmi összefüggésben nincsenek) azt akarja bebizonyítani, hogy ezen intézetek egyenesen veszélyessé váltak.

Abból ugyan, hogy a törvénytár borzasztó magyarsággal van sok helyütt írva, a legrettenetesebb irályu rendeletek által kísérve, — abból okos ember soha sem fogja következtetni, hogy a jogakademiák veszélyesek. De én azért nagy készséggel elismerem, hogy kerül ki biz azokból a jogakademiákból zugírás, zugügyvéd, rossz bíró és mindenféle; elismerem, hogy mind ezek folytán a jogi tanintézetek csakugyan veszélyessé váltak és így ha nem is azok megszüntetése, de teljes átalakítása mindenesetre a leg-sürgősebb szükségek közzé tartozik, elismerem, hogy itt gyökeres javításra van szükség!

Mielőtt valami baj gyógyításához fogunk, ismerni kell a beteget és ismerni a baj okát. Lássuk tehát először magok ezen tanintézetek állapotát. A jogi tanintézeteknek hazánkban három kategóriája van.

1. Az állam kezében levő jogakademiák. Ilyen van Magyarországon 4, Erdélyben 2.

Ezeknek még tulajdonképeni jellegök sincs tisztába hozva.

A világ előtt kir. jogakademiáknak címeztetnek, s így mindenesetre államintézeteknek tekintendők; valójában azonban tisztán katolikus intézetek, olyannyira, hogy az ifjuságnak ministeri rendeletek által meg van parancsolva a templomba járás, a gyónás, az áldozás és mind ennek elmulasztása rossz erkölcsi osztályzatot von maga után.

Ezen jelleget a ministerium nemcsak a jogakademiák tanárainak fölterjesztései daczára nem akarja megszüntetni, hanem ellenkezőleg egy jog-

tanárt, kit maga ő felsége nevezett ki a cancellaria idejében, több éven át megerősíteni nem akart, egyedül azért, mert *evangelicus*. (!) Ezen szándékától végre a ministerium két évi gondolkozás után elállt és a rendesítést megadta.

Az akademiák szervezetét illetőleg a tanfolyam 3 év, mely alatt a jog- és államtudományokat egészen el kell végezni. A tanrend elő van írva, melytől eltérni sem tanár- sem tanulónak nem szabad. Minden félév végén vizsgát tesz a tanuló a hallgatott tárgyakból. Tanítás- vagy tanulásszabadság nincs. Azonban a tanításszabadság egy lényeges kellékét még is megadta az oktatástügyi minister, mi által az akademiákat mindenesetre magasabbra emelte, mint a hol azok a Bach-rendszer alatt állottak. A tanár ugyanis az előadandó tárgyat egészen saját rendszere és tetszése szerint adhatja elő, és így mindenesetre van alkalma a tárgyat az ifjuval megkedveltetni, azt szabadon, saját belátása szerint előadni.

Ez lényeges és egyetlen jó oldala az akadémiai tanrendszernek.

2. Van két püspöki jogi *lyceum*. Itt ugyan a tanárok minden évben a „*Te Deum*” alkalmával fölesküsznek a „*tridentini*” határozataira“, de egyébként az állam teljes felügyeleti jogot gyakorol; az akademiák tanterve egészen el van fogadva, és így csak azon hiányokkal bir, melyekkel az akademiák.

Végre 3. Magyar- és Erdélyországban van összesen 4 reformatus és 2 evangelicus jogi tanintézet.

Ezekre az állam a szükséges fölügyeleti jogot sem gyakorolja, némelyik intézeten a jogi tanfolyam csak két év, másutt három, csak hogy az első év itt is inkább bölcsészeti mint jogi folyam, és így itt is két év alatt elvégzik és megtanulják mind azt, a mit a pesti egyetemen 4 évig kell tanulni. A kötelező tantárgyak, a tan- és szünidő megállapítása, sőt magok a tanfolyamok tartamának meghatározása is a superintendentiák jogkörébe vág, mind ebbe az államnak semmi beleszólása. Ide járul, hogy a tanárok, kiknek száma még kisebb mint az állami intézeten, a theologusok és bölcsészek számára is kénytelenek előadni, úgy, hogy négy-öt tárgyat is kénytelen egy-egy tanár előadni; mind ehez járul még az illetőknek csekély, szegényes fizetése.

Ily körülmények között egyenlő ítéletet az összes jogi tanintézetekről tenni nem lehet, és mindig egyedül a jogakademiák ellen kelni ki, a többi még sokkal gyarlóbb intézetekről hallgatni, igen nagy igazságtalanság. Avagy azt gondolják azok, kik — mint a „Jogtudományi Közlöny“ cikkírója — csak a kir. jogakademiákról szólnak, azt gondolják, hogy a minister csak ezekért felelős. A minister a nélkül, hogy a jogakademiák tanrendszerének, — mely még is jobb a felekezeti intézeteinek tanrendénél — elfogadását lett volna képes közölni, fölrüházta ezen intézetek nagy részét is a nyilvánosság és államvizsga tarthatás jogával, ezért tehát a felelősséget terheli. Ide járul, hogy a minister az ezen intézetekhez kinevezett tanárok képességéről semmi tudomást nem szerezhet ma-

gának, mert míg a kath. püspöki lyceumoknál a tanár addig nem is működhetik, míg a kormány által megerősítve nincs, addig a protestans egyházak superintendentiái még csak tudtul sem adják a kormánynak, ha új tanárokat neveznek ki.

Az egész világon a főtanintézeteknél rendszert csak tudorok alkalmaztatnak; így van ez a királyi és püspöki jogintézeteknél is. A protestánsok intézetein lámpással sem lehetne egykönnyen jogtudorra akadni, — „magántanári képesítvényről“ még csak szó sincs.

De nem akarok tovább ezen intézetekről szólni, — úgy azon oly sokszor hangoztatott vádat sem akarom czáfolni, hogy a jogtanárok egy-két kivétellel csupa képtelen és tanulatlan és nem tudom még milyen borzasztó emberek.

Nálunk Magyarországon úgy látszik csak azt tartják jó tanárnak, a ki valami vastag könyvet irt, vagy a ki legalább a tudós társaság tagja.

Már 1832-ben azt mondja egy kitűnő jogtudós, a ki nem csekély mértékben gazdagítá a tudományt és így nem magát akarta védeni, hogy „a tanárt nem lehet és nem szabad a szerint megítélni, ha valjon járult-e a tudomány műveléséhez új eszmékkel és tudományos munkákkal“. „Wie ein trefflicher Lehrer gedacht werden kann, folytatja a nagy hírű Savigny, — „welcher niemals die Wissenschaft durch neue Entdeckungen bereichert hat, so kann einem Andern die Wissenschaft viel verdanken, welcher als Lehrer wenig leistet.“

Hasonlókép Schleiermacher is nagyhirü

értekezésében a tanárt egyedül előadása szempontjából itéli meg, és jó tanárnak azt tekinti, kinek jó előadása van, ki a tudományt jól magáévá teszi és saját álláspontjából kiindulva, a hallgatók előtt élő szóval fejtí tudását — és valóban ez a tanárság valódi föladata!

„Die Thätigkeit der Vernunft im Hervorbringen der Erkenntniss unmittelbar anschauen und „anschauend nachbilden.“

Azon intézeteknél, hol a minister a tanárokat kinevezi, vagy a kinevezésre befolyással bír, nem lehet panasz az iránt, hogy a minister ne járna el kellő ovatossággal. Mint véglegesen kinevezett tanár csak az működhetik az akademiákon, ki jogosítványt szerez magának, az előadandó tárgyból a pesti egyetemen is mint magán tanár működhetni. Hogy a ministernek más támpontja most még nincs, annak oka abban rejlik, hogy a magántanárság eddig még meg nem honosodott.

Mihelyt lesz nálunk elég magántanár; mihelyt ilyenek az akademiákon is fognak működni: azonnal lesz alkalom megtudni, hogy ki a tanárnak való egyén.

Addig a minister mást nem tehet, mint a mit tesz. Az irodalmi működés, kivált nálunk, hol erre nincs elég alkalom, semmit sem bizonyít, de nem is lehet állítani, hogy a minister ne volna kiváló tekintettel az irodalmi működésre.

Különben nem is lehetnek a jogtanárok oly képtelenek, mint sokan állítják és mint a „Jogtudományi Közlöny“ cikkírója képzei. Hiszen

a pesti tudomány-egyetem jogi karának tanárai között csak egyetlenegy tanár van, ki nem működött azelőtt jogakademián, és legujabban is két fiatal jogtanárt neveztek ki a pesti egyetemre, kiket épen a „Jogtudományi Közlöny“ nagy dicsérettel említett; ha tehát van is néhány gyöngye vagy képtelen tanár, az még nem tehet egy intézetet veszélyessé és hasznavehetlenné.

A hiányok egészen másban rejlenek, én azokat most csak megnevezni, néhány szóval elmondani szándékozom, mert észrevételeim amugy is hosszúra nyúltak; másszor vissza fogok térni erre.

Nagyon csekély mindenekelőtt a tanerő. Az igazgatóval együtt csak hat tanár működik egy-egy jogakademián. Az összes államtudományokat a statistika s nemzetgazdaságtannal együtt csak egyetlenegy tanár adja elő. Közjog, jogtörténet, pénzügyisme és közigazgatásra szintén csak egyetlenegy tanár van kinevezve.

Hiányzik a magántanári intézmény, a tanszabadság és rosz tanár elleni legjobb óvszer, a szabad verseny!

Kevés a három évi tanfolyam és hiányzik a jog- és főleg az államtudományoknak éltető lelke, a történet-bölcsészeti facultás!

De még mind e hiányok mellett sem kerülnének ki (legalább a kir. akademiákból) zugirások és más efélék; ha nem harapódnának el az akademiákon évről évre nagyobb és nagyobb mértékben egy borzasztó visszaélés, mely a kormánytól nem hogy megakadályoztatnék, de ellenkezőleg mindig

jobban pártoltatik, és mely ellen a tanárok minden küzdelme sikertelen!

Értem a tanügyet teljesen demoralisáló magántanulói intézményt! Csodálom, hogy a kik eddig mindent megróttak az akademiákon, azok épen a legrosszabbat hagyták említetlenül.

A magántanárság röviden abból áll, hogy valaki engedélyt kap a szabályszerű vizsgákat letenni a nélkül, hogy az előadásokat látogatná; de ez még hagyján! ismerni kell röviden a módot, melylyel ez kezeltetik. Ifjak, kik rendesen a gymnasiumot el nem végezték, kik érettségig megbuktak, beállnak valahová irnoknak, azután kérik az érettségi vizsga elengedését és a magántanulói engedélyt! Eddigi tanulói érdemeik jutalmául rendszerint megnyerik a kedvezményt. A Bach-rendszer és a provisorium valamennyi képtelen hivatalnokai, kik eddig mindig ártalmára voltak azon ügynek, melynek szolgáltak és kik semmi képzettséggel nem bírván, maguknak egyáltalán pályát és keresetet szerezni nem tudnak, kiknek legnagyobb része gymnasialis előtanulmány helyett káplári elbocsájtó okmányt mutat föl, — kap magántanári engedélyt, a szükséges előképzés elengedése (!) mellett.

A tanfelügyelő fia kér és kap magántanulói engedélyt, mert apja tanfelügyelő!

A tanári kartól az engedélyadás előtt ritkán kérnek véleményt (ez természetesen ellenkezik a felelősséggel!). De ha kérnek, is van reá eset, hogy a tanári kar azt mondja, hogy a folyamodó más-

fél év óta be van írva rendszeres tanulónak, de az előadást nem látogatja, a szabályszerű vizsgákból egyet sem tett le, kihívó magaviselete miatt a tanári kar által fegyelmi vizsgálat alá volt helyezve és megrovatott; végre vagyonos (sőt gazdag) fiu lévén, nincs semmi ok a magántanulásra, — és az illetőnek „azon esetre, ha az eddig elmulasztott vizsgákat leteszi, — a magántanulóság megadatik!“ De nem folytatom tovább, csak még az akarom említeni, hogy az akademiákon és a többi jogintézeteken évente 1200-nál több jogtanuló fordul meg és ezeknek csaknem egy harmada magántanuló! Van néhány jogakademia, péld. a győri, hol a jogtanulóknak több mint fele magántanuló.

Ha a tudományt tankönyvekből ép úgy meg lehetne tanulni, ha nem épen az élő előadás és az ez által gyakorolt mély benyomás képezné a magasabb szakiskolák előnyét és lényegét: akkor ezen intézetek már régen megszűntek volna létezni és az államok csak vizsgálati bizottmányokat tartanának. De épen azon körülmény, hogy ily intézeteket az egész világon a legnagyobb áldozatokkal tartanak, hogy sehol, hol nyilvánossági jog létezik, a magántanulás elterjedve nincs, bizonyítja, hogy mily ferde tanügyi nézetekkel találkozhatni hazánkban.

Gondolkozzanak csak egy kissé azok, kik a jogtanároknak tulajdonítják, hogy zugirászok és más képtelen és haszontalan emberek kerülnek ki az akademiákból; nem-e valószínűbb, hogy a hivatalnokok és ügyvédek szellemi proletariusai

a magán tanulók sorából kerülnek ki. Azt fogják erre sokan mondani, hogy meg kell őket buktatni. Nem akarok a 15 intézet concurrentiájára és arra utalni, hogy a ki az egyik akademián megbukik, többnyire kap engedélyt másik akademiára átmenni sat., — csak azt akarom megemlíteni, hogy a magántanuló eljön a ministeri engedéllyel és tanácsot kér; — természetesen, hogy valami tankönyvet kell neki ajánlani. A tankönyvet meg is tanulja, de nem képes behatni annak szellemébe, — kaphat kitűnőt is, de egy hét múlva már rég elfeledte, a mit éppen csak a vizsgára tanult; ezen tanuláskor hiányzik az élet, az előadás! a magyarázat! és ezt sem szigorúság, sem semmi más egyéb, — csak maga az intézmény teljes megszűntetése képes helyrehozni.

Nem akarom elmondani reformtervem az akademiákra, de főbb elveim ezek:

„Állittassék föl a jogakademiákon a bölcsészeti karnak történet-bölcsészeti szaka (mely tanárokat is nevelhet); a jog és államtudományi folyam az egyetem hasonló folyamával egyenlő szervezetü legyen, az intézet élére állíthat a kormány egy igazgatót, — de a két kar mindenik magának választhassa decánját és önmagát kormányozza; az intézetek neve maradhat egyszerűen „akadémia“, és magánosok az állami tantervnek mindenben eleget tenni tartozzanak.“

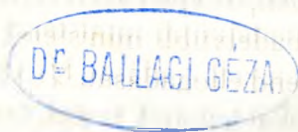
Ha a minister őszintén óhajtja a tanügyi reformot, akkor ezen intézetek szervezete égető szükségé vált.

Ezen intézeteken évente több joghallgató szerzi meg az életre szükséges jogi tanulmányait, mint az egyetemen; addig tehát, míg ezen intézetek az egyetemi szervezetnek megfelelőleg rendezve nincsenek, addig a jogképzés szempontjából épen semmi sem történt, mert míg az egyemi ifjuság egy része a jogot csak bizonyos képzettség szerzése végett hallgatja, addig ezen intézeteket csaknem kivétel nélkül oly egyének látogatják, kikre nézve a jogászság jövő életpálya. Az ügyvédi vizsgák bizonyítják, hogy közel még egyszer annyi akadémiai ifju tesz évente ügyvédi vizsgát, mint egyetemi hallgató!

Ha pedig főn akarja a minister tovább is tartani a „*jus academias eringendi*“ szabadságát (mit én nem óhajtok, mert ezen leginkább hivatalnok- és ügyvéd-képző intézetnek egészen az állam kezében kellene maradnia) — akkor legalább ne mulassza el a szabadság mellett a rendet is érvényesíteni. Belgiumban is szabadság van e részben, de épen azért életkérdésnek tekintették a legszabadelvűbb ministerek az állami fölügyeletet, a tanrend elfogadását, Nothomb s később Rogier tárczáikat kötötték hozzá, és midőn megbuktak, utódjuk a kath. érzelmű Theux is az állami fölügyeletért küzdött, míg végre Rogier újra a tanügy élére állítva, tanférfiak által szívós erélyében hathatósan gyámolítva, 1850-ben keresztülvitte az állam beható fölügyeletjogát, a tanterv és tanrendre az állam befolyása törvény által biztosítva lön.

Ha a minister rendet és egyöntetűséget

nem képes a tanügy terén létesíteni, akkor hiányzik a tanügyi élet feltétele, az *organicus* szervezet, és akkor hozzanak az államintézetekről bármennyi üdvös törvényt, maga a tanügy egy hajszálnyival sem lesz javítva. Már a 17. század elején azt mondá egy kitünő pedagógus, midőn Rákóczy által a sárospataki collegium szervezetére fölhivatott, de terveit mindenben a nemesek elfogadni nem akarták: „Ha csak foldozást-toldozást kívánnak, — egyetemes irányu tanulmányozás érvényre nem juthat, sem magassabb életre nem vergődhetik.“

DEPARTMENT OF THE ARMY

AI GNER LAJOS paedagogiai kiadványai.

(Pest, váci-utca 18. Nemzeti szálloda.)

- A felekezeti iskoláztatás veszélyei** és közoktatási törvényünk hiányai nevelészeti, társadalmi és politikai szempontból. Irta B á n h e g y i I s t v á n, tanfelügyelő. Ára füzve 1 frt.
- Zur Reform des Universitäts-Wesens** in Ungarn. Ára 30 kr.
- Gyakorlati fejszámolóstan** elemi népiskolai használatra a szemléltető számlálás-, számolás-, számítás- és számolvasásra nézve. Tanítók, nevelők, tanítójelöltek s az elemi oktatással foglalkozók számára. Fejszámolás 1-től 100-ig. Irta I v á n y i A n d o r. Ára füzve 80 kr.
- A magyarok története** rövid földrajzi vázlattal. Népiskolai használatra. Irta F ü h r e r I g n á c. Harmadik kiadás. Ára keményen füzve 24 kr.
- Magyarország** és kapcsolt részei **iskolai térképe**. Egy nagy lap, minden megye más-más színezetben. Ára 30 kr.
- A népiskolai törvény életbeléptetésének** némely fontosabb tárgyairól. Tájékoztató az iskolatanácsok és iskolaszékek tagjai, a községi előljárók, a lelkészek, tanítók s mindazok számára, kik a népiskolai ügyre befolyást gyakorolnak. Irta K ö r n y e i J á n o s, tanfelügyelő. Ára füzve 20 kr.
- Tanodai szervezés.** Az 1865/8. törvények 38. cikkelyének foganatosítása és alkalmazása. Irta R i l l J ó z s e f. Ára füzve 60 kr.
- A kis Héber.** Első oktatás a héber olvasásban (magyar-német magyarázatokkal). Irta R o t t e n b e r g D á v i d. Ára kötve 20 kr.
- Verhandlungen** der I. Banater Lehrerversammlung. Ára füzve 80 kr.
- Verhandlungen** der II. Banater Lehrerversammlung. Ára füzve 80 kr.
- Részletes statistikai kimutatások **Gömörmege** elemi tanodáiról. Irta S c h v a r c z G y u l a, Ára füzve 1 frt.
- Részletes statistikai kimutatások **Ungmege** elemi tanodáiról. Irta S c h v a r c z G y u l a. Ára füzve 80 kr.
- Ein Wort** zu seiner Zeit über hebräischen Unterricht u. confessionelle Schule. Von M. N. R o t t e n b e r g. Ára füzve 50 kr.
- Az emberi nem **mívelődési történetének** vázlata. Irta T o r k o s L á s z l ó. Ára füzve 1 frt.
- Ungarischer Schulbote.** Zeitschrift für das gesammte vaterländische Volksschulwesen. Redigirt von J. H. S c h w i c k e r und J o s. R i l l III. évfolyam. Ára egész évre (24 ív nagy 8-rét) 3 frt., félévre 1 frt. 60 kr.

Ezen folyóirat külföldön eddig példátlan méltánnyal és elismeréssel fogadtatott, sőt Némethon egyik leghíresebb nevelésze: L ü b e n az „Ungarischer Schulbote“ című magyarországi lapot a legjelesebb német szaklapok sorába emeli. De a honi sajtó is majdnem egyhangulag odanyilatkozott, hogy a „Schulbote“ oly ügyesen és határozott szabadelvű irányban szerkesztett lap, nemcsak a bel-földi, hanem a külföldi tanügyre nézve is, hogy nagy részben nélkülözhetővé teszi a költséges külföldi lapokat. És már ennél fogva is nagy mértékben érdemi meg haladó tanférfiaink támogatását!

